

КОНЦЕПЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В АРХІВНІЙ СПРАВІ

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Головним об'єктом національних інтересів України в архівній справі (далі — НІУАС) є збереженість архівно-інформаційних ресурсів і насамперед НАФ України як глобальної інформаційної системи, що одночасно є складовою загальнодержавних стратегічних інформаційних ресурсів та національного культурного надбання. Як важливий інформаційний інструмент управління державою архівно-інформаційні ресурси є вагомим першоджерелом, що відображає правові та організаційні підвалини становлення і розвитку української державності, містить відомості, необхідні для забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності України, збереження конституційних основ держави та державного устрою, забезпечення стабільності міжнетичних та міжконфесійних відносин у суспільстві, ефективного функціонування державних структур усіх рівнів та органів місцевого самоврядування, подальшого розвитку культури, фундаментальної науки, наукового і технічного прогресу, економічного, інформаційного простору та інших сфер життєдіяльності суспільства, а також соціально-правового захисту громадян. Як складова частина національної культурної спадщини НАФ є вагомим джерелом духовних знань, процесу розвитку і становлення творчої еволюції людини, зібранням свідчень фактів, подій, явищ, що дозволяють встановити історичну істину і відслідкувати усі аспекти становлення і розвитку українського етносу, забезпечують збереження духовних цінностей, відродження та спадкоємність культурно-історичних традицій.

Забезпечення НІУАС розглядається як складова загальнодержавної політики щодо забезпечення національної безпеки України, реалізація завдань якої неможлива без вирішення питань захисту архівно-інформаційних ресурсів.

Концепція забезпечення НІУАС (далі — Концепція) розроблена на підставі Концепції (основ державної політики) національної безпеки України та Указу Президента України від 6 грудня 2001 року №1193 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної полі-

тики та забезпечення інформаційної безпеки України. Положення, пропозиції і висновки концепції мають враховуватися при виробленні відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм інформаційної політики та інформаційної безпеки держави, захисту національного культурного надбання та пов'язаних з ними законопроектів.

1.1. У концепції основні терміни і поняття вживаються у такому тлумаченні:

архівна інформація — сукупність первинної та вторинної документної інформації архівів;

архівна справа — галузь життєдіяльності суспільства, що охоплює правові, наукові, технологічні, економічні та інші аспекти діяльності архівних установ, пов'язані з відбором, експертизою цінності, опрацюванням, зберіганням, користуванням архівними документами та використанням архівної інформації;

архівна установа — архів, інша самостійна установа або структурний підрозділ органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, що організовує і забезпечує збирання, облік, зберігання архівних документів, доступ до них, використання архівної інформації, формування НАФ і/або здійснює управління, наукові дослідження або інформаційну діяльність у сфері архівної справи і діловодства відповідно до своєї компетенції;

архівний документ — документ, представлений в оригіналі або копії на правах оригіналу, що не є виданням або іншою формою масового тиражування, і з огляду на його значущість для особи, суспільства і держави або практичну цінність для власника зберігається в архіві або підлягає архівному зберіганням, у тому числі як об'єкт рухомого майна;

верховенство права власності на документи НАФ — верховенство права власності народу України, на підставі якого держава обмежує права власників на переміщення і відчуження належних їм документів НАФ, реєструє, обліковує їх, здійснює контроль за станом їх збереженості, переміщенням і відчуженням та притягає до відповідальності власників і володільців документів НАФ за недотримання нормативних умов зберігання належних їм документів НАФ;

II. Теорія і методика архівознавства

використання архівної інформації — застосування споживачами і архівними установами первинної і/або вторинної документної інформації в політиці, економіці, культурі та інших галузях діяльності з метою задоволення інформаційних потреб суспільства, ефективного управління державою, а також для забезпечення законних прав і інтересів громадян;

відомчий архів — архів (архівний підрозділ) органу державної влади, органу місцевого самоврядування, державного або комунального підприємства, установи, що здійснює тимчасове зберігання архівних документів, у тому числі документів НАФ;

власник документів НАФ — суб'єкт права власності (державна, юридична чи фізична особа), що на законних підставах володіє, користується і розпоряджається документами у неповному обсязі, обмеженому Законом на підставі верховенства права власності;

володілець документів НАФ — суб'єкт права володіння (юридична чи фізична особа), що за дорученням власника володіє документами, тобто здійснює фактичне утримування документів, користування або оперативне управління ними у межах, визначених власником та Законом на підставі верховенства права власності;

вторинна документна інформація — сукупність інформаційних характеристик архівного документа, групи чи комплексу архівних документів, отримана в результаті аналітико-синтетичного опрацювання первинної документної інформації та інших відомостей про створення, придбання, зберігання та використання архівного документа(тів);

галузевий архів — державний архів, що здійснює постійне зберігання комплексу специфічних видів документів НАФ, утворених в межах галузі або системи установ;

громадський архів — архів (архівний підрозділ) об'єднання громадян політичного, професійного, наукового, творчого, благодійницького та іншого характеру (партії, руху, спілки, товариства тощо), що здійснює зберігання утворених цим об'єднанням та інших належних йому архівних документів, у тому числі постійне зберігання документів НАФ;

державний протекціонізм в архівній справі — сукупність законодавчих норм і здійснюваних державою заходів, що забезпечують пріоритет і переваги вітчизняним користувачам і споживачам в освоєнні архівної інформації, а вітчизняним виробникам — у застосуванні конкурентоспроможних технологій,

обладнання та матеріалів у технічному та технологічному оснащенні архівів;

документ — цілісна інформація з єдиною структурно-композиційною будовою та реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати, зафіксована на будь-якому виді матеріального носія у будь-якій знаковій формі з метою передавання у просторі і часі;

доступ до архівних документів — можливість надання юридичним і фізичним особам архівних документів, копій архівних документів і/або архівної інформації для ознайомлення, дослідження і використання;

забезпечення збереженості архівних документів — створення й підтримання оптимальних умов зберігання, здійснення консервації, реставрації, відтворення, біозахисту документів, створення їх страхового фонду та фонду користування, а також комплекс контрольних охоронних і облікових заходів, спрямованих на підтримання стану незмінності у часі матеріальної основи документів та їх інформації, а також запобігання їх втраті та викраденню;

інтелектуальний доступ до архівних документів — можливість отримання первинної і вторинної документної інформації через сукупність архівних інформаційно-пошукових довідників і баз даних, що надають користувачеві відомості про наявність архівних документів;

користувач архівними документами — юридична чи фізична особа, що отримує документи, копії документів і/або архівну інформацію для ознайомлення, дослідження і використання;

корпоративний архів — архів (архівний підрозділ) підприємства (установи, організації), заснованого на приватній формі власності, що здійснює зберігання утворених цим підприємством (установою, організацією) та інших належних йому архівних документів, у тому числі постійне зберігання документів НАФ;

місцева архівна установа — державний архів (архівний відділ) певного регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, Севастополя, району, району у містах Києві і Севастополі), що є структурним підрозділом відповідно державної адміністрації, а також архівний відділ міської ради, інший архів певної територіальної громади, що здійснює управління архівною справою на певній території та зберігання документів НАФ місцевого значення, у тому числі утворених в діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ, що функціонують або функціо-

нували на цій території, а також архівних документів, не віднесених до складу НАФ;

конфіденційна інформація — будь-які персонально-ідентифікуючі дані про особу, а також інформація професійного, комерційного, банківського, виробничо-технологічного характеру, розголошення якої може завдати матеріальної або моральної шкоди особі, створити загрозу її життю, життю її близьких, безпеці житла, а також зачепити економічні та професійні інтереси окремих юридичних і фізичних осіб;

Національний архівний фонд України (НАФ) — сукупність архівних документів, зареєстрованих у порядку, визначеному чинним законодавством, незалежно від їх виду, місця і часу створення та форми власності на них, що зберігаються на території України, є складовою інформаційних ресурсів України, першоджерелами історії духовного і матеріально-життєвого народу України та інших народів, і, з огляду на встановлену відповідною експертизою наукову, історичну, культурологічну, мистецьку, етнографічну цінність, визначаються як історичні та культурні цінності, складають національного культурного надбання;

первинна документна інформація — безпосередня інформація архівного документа;

правовий доступ до архівних документів — сукупність правових норм, що визначають режим доступу, порядок отримання дозволу на допуск до інформації з обмеженим доступом, оскарження відмови у доступі та притягнення до відповідальності за порушення режиму доступу;

споживач архівної інформації — юридична чи фізична особа, яка у будь-якій формі використовує архівну інформацію;

фізичний доступ до архівних документів — можливість отримання документної інформації завдяки належній збереженості носіїв інформації забезпеченої збереженістю під час зберігання, користування, транспортування та експлуатування документів;

формування НАФ — комплекс заходів, спрямованих на визначення принципів, критеріїв та порядку внесення документів до складу НАФ, включення та виключення з його складу, а також систематичного поповнення державних архівних установ профільними для них документами;

приватний архів — приватне зібрання архівних документів, що перебувають у в одній особі приватної власності або власності родини.

1.2. Метою концепції є вироблення:

— систематизованого погляду на поняття забезпечення НІУАС;

— комплексного підходу до визначення широкого спектру проблем у забезпеченні НІУАС;

— шляхів розв'язання проблем НІУАС з урахуванням сучасного стану і тенденцій розвитку архівної справи в Україні та світовому співтоваристві.

1.3. Основними завданнями концепції є:

— визначення поняття, суб'єктів і об'єктів НІУАС;

— визначення поняття загроз НІУАС, джерел і типології загроз НІУАС та дестабілізуючих чинників в архівній справі;

— визначення поняття захисту і забезпечення НІУАС;

— визначення зон захисту НІУАС;

— визначення принципових засад виявлення, прогнозування та оцінки загроз і дестабілізуючих чинників та визначення принципових засад стратегії захисту і забезпечення НІУАС;

— аналіз стану і рівня загроженості НІУАС по зонах захисту НІУАС;

— окреслення стратегічних напрямів захисту НІУАС та комплексу першочергових превентивних заходів;

— визначення поняття системи архівної безпеки у площині забезпечення НІУАС, її суб'єктів і об'єктів та концептуальних засад створення і функціонування.

2. НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ В АРХІВНІЙ СПРАВІ

2.1. Національні інтереси України в архівній справі (НІУАС) визначаються збалансованими інтересами кожного з суб'єктів НІУАС суб'єктами НІУАС, які водночас розглядаються як об'єкти національної безпеки, є особа суспільство, держава.

2.2. Інтереси особи в архівній справі спрямовані на забезпечення прав:

— на збирання і накопичення архівних документів в процесі свого життя і діяльності та утворення приватного архіву з метою забезпечення своїх інтелектуальних, духовних і соціальних потреб; права на захист свого приватного архіву;

— на доступ до архівних документів, у тому числі документів НАФ, з метою задоволення соціально-правових, майнових, генеалогічних, інтелектуальних та духовних потреб;

— захисту конфіденційної інформації про себе і близьких осіб, що міститься в архівних документах, незалежно від права власності на них;

— захисту власних авторських і суміжних прав, права інтелектуальної власності;

II. Теорія і методика архівознавства

2.3. Інтереси суспільства в архівній справі спрямовані на забезпечення:

— верховенства права власності на документи НАФ — з метою збереження феномену духовної і культурної спадщини України як складової колективної національної і планетарної пам'яті;

— доступу до документів НАФ державного і недержавного походження, незалежно від форми власності на них, використання і поширення такої інформації — з метою самоідентифікації українського народу, самопізнання суспільства і визначення перспектив його розвитку;

— поповнення складу НАФ документами науково-освітніх і культурних закладів, приватних архівів, засобів масової комунікації, громадських об'єднань, релігійних організацій — з метою збереження для майбутніх поколінь об'єктивної картини історичної дійсності, становлення і розвитку суспільної свідомості, активної наукової, творчої думки;

— пріоритету вітчизняним користувачам в освоєнні архівної інформації;

— захисту конфіденційної інформації, що стосується фізичних і юридичних осіб, з метою гарантованого розвитку демократичних інститутів і підтримання стабільності суспільних відносин.

2.4. Інтереси держави в архівній справі спрямовані на забезпечення:

— збереження документів НАФ, передусім державного походження, як найважливішої складової державності;

— використання архівної інформації в інтересах ефективного функціонування державних структур;

— захисту архівної інформації, що містить державну таємницю;

— поповнення складу НАФ документами економічних структур недержавного сектору — з метою збереження історії становлення підприємництва та подальшого розвитку самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки;

— захисту комерційної, банківської таємниці та іншої інформації комерційного характеру — з метою запобігання нанесенню матеріальних збитків суб'єктам підприємницької діяльності і забезпечення економічної стабільності;

— пріоритету вітчизняним виробникам у створенні і застосуванні конкурентоспроможного архівного обладнання і технологій;

— запобігання витоку архівної інформації, що розглядається як інтелектуальна власність держави.

2.5. Збалансовані інтереси особи, суспільства і держави в архівній справі спрямовані на виявлення і збереження архівних документів, використання і поширення інформації яких необхідне для забезпечення:

— збереження територіальної цілісності і неподільності України як суверенної держави, рівноправного члена європейського і світового співтовариства;

— стабільності розвитку демократичного цивілізованого суспільства з соціально орієнтованою ринковою економікою, на засадах дотримання прав і свобод людини, національної, політичної, соціальної та міжконфесійної злагоди;

— ефективності роботи органів державної влади і місцевого самоврядування;

— ефективного функціонування фінансової, енергетичної, транспортної, інформаційної, телекомунікаційної, екологічної, оборонної та інших критичних в плані національної безпеки систем;

— правдивості і повноти висвітлення вітчизняної історії, розвитку історичної самосвідомості і національної гідності українців;

— відродження і захисту етнічної, мовної, релігійної самобутності українського етносу та інших національностей у складі українського народу;

— зміцнення генофонду, духовного та фізичного здоров'я, інтелектуального потенціалу українського народу;

— забезпечення нерозголошення конфіденційної інформації, державної таємниці та інших відомостей, захищених законом;

— дотримання принципу державного протекціонізму в архівній справі.

2.6. Досягнення належного ступеня інформаційного забезпечення особи, суспільства і держави з одночасним дотриманням вимог інформаційної безпеки та принципу державного протекціонізму в архівній справі можливе лише за умови репрезентативності складу НАФ і соціальнозначущих документів, не віднесених до складу НАФ, гарантованого забезпечення їх збереженості та створення ефективних систем інтелектуального доступу до них на легітимній основі.

Безпосередніми об'єктами національних інтересів в архівній справі є цілісність, повнота та збереженість:

— НАФ як єдиної багатоаспектної категорії та глобальної інформаційної системи;

— окремих архівних документів та комплексів архівних документів (сукупного складу документів архівної установи, групи фон-

дів, окремих фондів, цілісних частин фондів та окремих справ);

— архівної інформації.

Опосередкованими об'єктами НІУАС є організаційні, економічні, нормативно-правові, науково-методичні механізми, а також архівна інфраструктура та кадрові ресурси, що забезпечують повноцінне формування, зберігання, поширення і використання архівно-інформаційних ресурсів.

3. ЗМІСТ, ДЖЕРЕЛА І ТИПОЛОГІЯ ЗАГРОЗ ТА ДЕСТАБІЛІЗУЮЧИХ ЧИННИКІВ В АРХІВНІЙ СПРАВІ

3.1. Загрози НІУАС — ослаблення, значне виснаження архівно-інформаційних ресурсів України, порушення інформаційного суверенітету України, конституційних та інших гарантованих чинним законодавством прав юридичних і фізичних осіб та життєво важливих інтересів держави через:

— втрату (невіднесення і/або невключення до складу НАФ, привласнення, розкрадання, безповоротне вивезення, приховування, блокування, підроблення, знищення, псування, невіправне пошкодження) архівних документів та розпорошення, подрібнення цілісних комплексів архівних документів;

— втрату (знищення, приховування, узурпацію, блокування, перехоплення, порушення цілісності, фальсифікацію, перекручення) архівної інформації;

— брак або неякісність вторинної документної інформації;

— брак або неякісність копій фонду користування архівними документами;

— розголошення відомостей, що належать до категорій інформації, захищеної законом;

— незабезпечення умов довготривалої гарантованої збереженості документів НАФ;

— невпровадження нових технологій та сучасного обладнання в оснащенні архівів.

3.2. Джерелами загроз НІУАС є:

— безпосередньо кризові ситуації в архівній установі;

— діяльність певних силових, політичних, економічних структур, кланів, груп, криміногенних і терористичних угруповань, кланів, а також окремих посадових осіб і громадян в межах України і/або іншої держави та групи держав, що безпосередньо спрямована на завдання шкоди архівно-інформаційним ресурсам України в цілому, окремим комплексам архівних документів та архівної інформації, а також на розголошення захищеної законом

інформації. В умовах усіх кризових ситуацій створюють підвищені ризики порушення або ігнорування керівниками і/або працівниками архівних установ виробничої, технологічної дисципліни, норм професійної етики і моралі.

Кризові ситуації розглядаються як певний стан суспільства і держави, архівної справи України або окремої архівної установи, що виникають внаслідок надзвичайних обставин. Основними типами кризових ситуацій є:

— політичні кризи;

— соціальні конфлікти (загострення класових, міжетнічних, міжконфесійних відносин);

— економічні кризи;

— воєнні конфлікти;

— техногенні катастрофи і аварії неприродного характеру (пожежі, затоплення, вихід з ладу обладнання тощо);

— стихійні лиха і катаклізми (повені, землетруси, гострі кліматичні порушення тощо).

3.3. Загрози НІУАС можуть класифікуватися як:

— внутрішні і зовнішні — за ознакою географічного походження джерела загрози (в межах України або поза її межами);

— політичні, економічні, соціальні, воєнні, екологічні, науково-технологічні, архівно-технологічні, електронно-комунікаційні, фізичні, інтелектуальні — за характером джерела та дії загрози;

— реально діючі та потенційно можливі — за вірогідністю дії;

— незначні, значні та особливо значні — за масштабом негативних чи руйнівних наслідків. Масштаб негативного впливу чи руйнації залежить від типу загрози та типу архівної установи за місцем дії загрози, запобіжних заходів тощо.

3.4. Дія загрози може бути ініційована або значно посилена певними дестабілізуючими чинниками в архівній справі, які за своїм функціональним призначенням та спрямуванням можуть бути класифіковані як ініціюючі фактори державно-політичного, організаційно-управлінського, фінансово-економічного, нормативно-правового, нормативно-методичного та кадрового характеру.

3.5. За масштабом загроз і дестабілізуючих чинників в архівній справі можна виділити проблеми в сфері архівної безпеки, властиві тільки Україні, країнам СНД, усім країнам постсоціалістичного простору та проблеми світового масштабу.

4. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ВИЯВЛЕННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ І ОЦІНКИ ЗАГРОЗ ТА ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В АРХІВНІЙ СПРАВІ

4.1. Захист НІУАС — це комплекс нормативно-правових актів, управлінських, наукових, методичних і технологічних рішень та організаційних заходів, спрямованих на запобігання, відвертання, нейтралізацію загроз НІУАС та ліквідацію наслідків їхньої дії.

В аспекті захисту НІУАС, відповідно до визначених об'єктів НІУАС, розглядаються три основні зони захисту:

- формування НАФ;
- забезпечення збереженості НАФ;
- доступ до документів НАФ та використання архівної інформації.

Стратегія захисту НІУАС розробляється на основі багаторівневого аналізу стану і рівня загрозеності НІУАС через виявлення, прогнозування і оцінку основних груп загроз, їх джерел та дестабілізуючих чинників у кожній зоні захисту із визначенням типів архівних установ, в яких дія загрози набуває або може набути особливого розмаху, та визначення основних механізмів захисту.

4.2. Основними принципами аналізу стану і рівня загрозеності НІУАС та вироблення стратегії їх захисту є:

- компетентність, системність, всебічність, багаторівневий характер розгляду проблем на основі аналізу сучасного стану архівної справи в Україні і виявлення тенденцій її розвитку;
- порівняльного аналізу сучасного стану архівної справи в Російській Федерації, країнах СНД, Балтії, Європи, Канаді, США, урахування позитивного досвіду цих країн, дослідження можливості адаптації закордонних моделей до вітчизняних умов і прогнозування наслідків;
- урахування негативного досвіду цих країн, аналіз основних положень програм і рекомендацій міжнародних організацій щодо проблем архівної справи;
- верховенство права, дотримання балансу між верховенством права власності на документи НАФ і правами приватної власності, юридична обґрунтованість положень, висновків і пропозицій на основі аналізу норм чинного законодавства, підзаконних актів та інших нормативних документів України, інших країн, а також норм міжнародного права, що стосуються питань архівної справи;
- верховенство загальнонаціональних інтересів при дотриманні балансу інтересів особи,

суспільства і держави, їх взаємної відповідальності;

— дотримання принципу державного протекціонізму в архівній справі та збалансованого підходу до вимог урядів окремих держав, вимог і рекомендацій міжнародних організацій і потреб забезпечення НІУАС у визначенні стратегії захисту;

— орієнтація на превентивні механізми захисту;

— орієнтація на першочергові заходи, коротку перспективу із врахуванням сучасного стану розвитку суспільства та дотримання балансу між потребами і реальними можливостями захисту НІУАС;

— орієнтація не на окремі організаційні, технологічні, наукові та інші рішення, а на визначення широкого спектру проблем у стратегії захисту;

— адекватність заходів захисту характеру і масштабам загроз.

4.3. Забезпечення НІУАС розглядається як підтримання стану захищеності НІУАС від дії різних загроз і дестабілізуючих чинників в основних зонах захисту і досягається через створення і функціонування системи архівної безпеки.

Ефективність системи архівної безпеки досягається через скоординовану взаємодію органів державної влади всіх рівнів, органів місцевого самоврядування, керівників державних архівних установ, власників і володільців документів НАФ, науково-освітніх і культурних закладів, усіх зацікавлених громадських інституцій та окремих громадян, а також безпосередньо працівників архівних установ усіх форм власності.

5. АНАЛІЗ СТАНУ І РІВНЯ ЗАГРОЖЕНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В АРХІВНІЙ СПРАВІ*

5.1. ФОРМУВАННЯ НАФ

5.1.1. Інформаційна безпека та безпека культурних цінностей у цій зо ні захисту розуміється як збереження для теперішніх і майбутніх поколінь:

- інформаційної цілісності і репрезентативності НАФ через поповнення його складу цінними документами, що утворюються державними і недержавними структурами, видатними і відомими діячами у всіх галузях знань і суспільної діяльності та типовими представниками усіх верств населення;

* У цьому розділі поняття розуміються: тип — тип загрози, джерела — джерела загроз, ДЧ — дестабілізуючі чинники, вірогідність — вірогідність дії загроз, масштаб — розмір, розмах негативних наслідків дії загроз.

— інформаційної цілісності цінної частини окремого документального комплексу, утвореного в одному середовищі, через прийняття рішення про його неподібнення і зберігання в одній архівній установі у складі одного фонду;

— інформації окремого документа (групи, комплексу документів) через прийняття на підставі експертизи цінності рішення про необхідність внесення до НАФ;

— гарантованого доступу і забезпечення додаткового захисту через приймання документів на державне зберігання.

Основний зміст всіх загроз у цій зоні захисту — звуження охопту, зниження рівня репрезентативності НАФ, вихолощення його джерельної бази.

5.1.2. Основні групи внутрішніх загроз:

5.1.2.1. Незалучення до складу НАФ цінних документальних комплексів корпоративних громадських і приватних архівів. Тип — політичні, науково-технологічні, фізичні. Джерела: неподання власниками номенклатур справ та інших необхідних відомостей, відсутність репрезентативних списків джерел формування НАФ; некваліфікована, неякісна експертиза цінності. ДЧ: відсутність чіткого механізму правового регулювання подання документів на експертизу цінності; нерозроблення методики виявлення (пошуку) архівів; невідповідність існуючих переліків потребам інформаційного забезпечення суспільства, нерозробленість методики критеріїв і визначення пріоритетів в оцінках і відборі документів; зниження професійного рівня персоналу. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика — країни СНД.

Джерела: безповоротне вивезення без експертизи цінності або за результатами некваліфікованої експертизи. ДЧ: невизначеність правового статусу архівних документів як національного культурного надбання, історичних і культурних цінностей, уненормування відносин і права власності на документи, відсутність чіткого механізму здійснення експертизи цінності при вивезенні, нерозробленість нових підходів до критеріїв експертних оцінок. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний. Проблематика — країни СНД і Балтії.

5.1.2.2. Несанкціоноване знищення документів, неподання (приховування) окремих груп документів та окремих документів на експертизу цінності. Тип — політичні, економічні, фізичні. Місце дії — відомчі, корпоративні, громадські архіви. Джерела: неправомірні дії власників і керівників. ДЧ: відсутність конкретних норм адміністративної та цивільно-правової відповідальності; адміні-

стративне безсилля центральних архівів та місцевих архівних установ. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика — країни СНД.

5.1.2.3. Ненадходження на державне зберігання. Місце дії — центральні архіви і місцеві державні архівні установи:

— науково-технічної документації, що є власністю держави і зберігається у відомчих і корпоративних архівах. Тип: економічні, інтелектуальні, науково-технологічні, політичні. Джерела: відмова керівників передавати документи на державне зберігання розглядається як інтелектуальна власність і джерело прибутку; відсутність у державних архівних установах умов зберігання і організації інтелектуального доступу. ДЧ: відсутність реального механізму правової відповідальності; невизначеність профілю комплектування установ; відсутність коштів і належної професійної підготовки архівістів. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний. Проблематика: країни СНД;

— документальних комплексів НАФ з корпоративних, громадських і приватних архівів. Тип: економічні, архівно-технологічні, інтелектуальні. Джерела: дефіцит вільних площ в архівосховищах, обмеження (припинення) комплектування; припинення (обмеження) купівлі документів державою; відсутність у власників гарантій захисту конфіденційної інформації; недостатній рівень роботи архівістів з власниками. ДЧ: недотримання органами державної влади і місцевого самоврядування вимог забезпечення архівних установ відповідними приміщеннями; відсутність коштів на закупівлю; нерозробленість методики глобальної оцінки документів. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: країни Центральної і Східної Європи, СНД і Балтії;

— електронних документів НАФ. Тип — науково-технологічні, архівно-технологічні економічні, інтелектуальні. Джерела: відмова, неготовність архівних установ до приймання, забезпечення збереженості документів, організації доступу до них і використання їхньої інформації. ДЧ: недостатність фінансування, науково-методичної та нормативно-методичної бази; відсутність спеціальних архівосховищ, обладнання; професійна неготовність персоналу. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: світова.

5.1.2.4. Несанкціоноване вилучення зі складу НАФ, привласнення, приховування документів в інтересах окремих політичних і

II. Теорія і методика архівознавства

економічних структур, груп тощо. Тип: політичні, економічні, фізичні. Місце дії:

— галузеві, відомчі архіви, місцеві архівні установи. Джерела: неправомірні дії керівників і працівників архівних установ під тиском або наказом керівників, посадових осіб відомчих структур, місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування. ДЧ: недостатній ступінь контролю центрального органу виконавчої влади в архівній галузі, відсутність конкретних норм кримінальної відповідальності. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний, потенційно: у разі надання необмеженого права дискреційного управління і виключення зі сфери контролю центрального органу виконавчої влади в архівній галузі — особливо значний. Проблематика: світова;

— центральні архіви, архіви державних наукових установ, музеїв і бібліотек. Джерела: неправомірні дії керівників і працівників архівних установ під тиском представників певних структур, партій, груп або наказом окремих посадових осіб. ДЧ: відсутність конкретних норм кримінальної відповідальності, низький рівень соціального захисту архівістів. В умовах політичної кризи додатково: відсутність інструктивно-методичних документів щодо порядку обліку, зберігання і видавання документів в умовах політичної кризи. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний, потенційно — особливо значний. Проблематика: світова.

5.1.2.5. Втрата оригіналів документів НАФ, пошкодження оригіналів. Тип: політичні, фізичні. Місце дії: усі типи архівних установ. Джерела: вилучення органами виконавчої влади, суду і прокуратури в якості письмових чи речових доказів і неповернення до місця зберігання або повернення із значними пошкодженнями. ДЧ: невизначеність юридичної сили засвідчених копій архівних документів в якості доказів, усталена практика дій відповідних органів, незабезпечення фізичного доступу. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — значний. Проблематика: країни СНД.

5.1.2.6. Розпорошення, подрібнення цілих документальних комплексів між різними архівними установами і різними архівними фондами. Місце дії: центральні архіви і місцеві архівні установи. Джерела: волевиявлення власника щодо продажу, дарування, передавання у спадок документів різним юридичним і/або фізичним особам (у тому числі архівним установам і власникам приватних архівів); відмова державних архівних установ приймати документи на спеціальних носіях;

невпровадження фондової системи організації документів на спеціальних носіях. ДЧ: нерегулювання правового механізму відчуження документів НАФ, відсутність коптів на реалізацію державою переважного права на придбання документів; відсутність науково-методичної бази для організації, обліку та описування полівидових фондів. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний, потенційно — особливо значний. Проблематика: Україна, окремі країни СНД, частково — Російська Федерація, окремі країни Східної Європи.

5.1.3. Основні групи зовнішніх загроз. Тип: політичні, науково-технологічні, фізичні, інтелектуальні.

5.1.3.1. Невнесення до НАФ переміщених документальних комплексів українського походження, що зберігаються в архівах інших держав. Джерела: небажання повернення з боку держав-утримувачів, невизнання законними претензій України, відсутність відомостей про місця вивезення і зберігання. ДЧ: недостатнє правове регулювання проблем реституції, у тому числі нечіткість норм міжнародного права; невизначеність правового статусу архівних документів як історичних і культурних цінностей; невиважена державна політика; юридична необґрунтованість претензій України на право власності (відсутність документальних доказів), недосконалість методики пошуку. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: світова.

5.1.3.2. Вилучення зі складу НАФ. Джерела: необґрунтовані претензії іноземних держав, окремих юридичних і фізичних осіб на право власності. ДЧ: невиважена державна політика, недостатнє правове регулювання, у тому числі норм міжнародного права. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний. Проблематика — світова.

5.1.3.3. Незалучення (невключення) до джерельної бази НАФ копій архівних документів з інформацією, важливою для України і вітчизняного користувача. Джерела: недружня політика іноземних держав. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний. Проблематика: Україна, Російська Федерація, окремі європейські країни.

5.2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕНОСТІ ДОКУМЕНТІВ НАФ

Основний зміст всіх загроз у цій зоні захисту — фізичне знищення і пошкодження архівних документів та їх відкрите чи таємне викрадення.

5.2.1. Основні групи внутрішніх загроз:

5.2.1.1. Знищення, пошкодження, руйнування, ураження матеріальної основи документів. Типи:

— соціальні, воєнні, екологічні, політичні, архівно-технологічні, фізичні. Місце дії — усі типи архівів, особливо небезпечно — для приватних архівів, найбільш безпечно — для корпоративних архівів. Джерела: стихійні катаклізми, техногенні катастрофи, воєнні та соціальні конфлікти. ДЧ: відсутність програм безпеки, неготовність персоналу до дій; зниження темпів або зупинення робіт по виявленню унікальних і особливо цінних документів, неможливість їхньої негайної евакуації. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний, потенційно — особливо значний. Проблематика: світова;

— архівно-технологічні, економічні, фізичні. Місце дії — центральні архіви, місцеві архівні установи, архіви державних наукових закладів, музеїв і бібліотек. Джерела: пожежі, затоплення, аварійний стан архівних споруд і приміщень, інженерних мереж, незадовільний стан протипожежної безпеки; розміщення поряд з архівними установами торговельних точок, складів з паливно-мастильними матеріалами, автостоянок і бензоколонок. ДЧ: недофінансування, неусвідомлення керівниками і працівниками архівних установ необхідності дотримання вимог протипожежної безпеки, недостатність нормативної бази. Вірогідність — реальна, масштаб — значний. Проблематика: країни СНД, Балтії, Східної Європи;

— політичні, економічні, архівно-технологічні, науково-технологічні, фізичні. Місце дії — усі типи архівів. Джерела: порушення норм режиму зберігання, фізико-технічного та біологічного контролю, зниження якості або повне зупинення реставраційних робіт. ДЧ: відключення систем електро- та водопостачання, опалення; моральне і фізичне старіння обладнання, вихід з ладу технічних засобів зберігання і захисту документів; невпровадження нових технологій поліпшення фізичної збереженості, згортання наукових досліджень, відсутність стандартів безпечного зберігання в екстремальних умовах, зниження рівня кваліфікації персоналу, порушення виробничо-технологічної дисципліни. У відомчих, корпоративних, громадських, приватних архівах додатково: джерела — недбале ставлення власників, володільців, керівників до вимог забезпечення збереженості. ДЧ: відсутність правових норм цивільної і кримінальної відповідальності щодо захисту документів від неправомірних дій власника (володільця). Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо

значний. Проблематика: країни СНД, Балтії, Східної Європи;

— технологічні, економічні, фізичні. Місце дії — центральні архіви, місцеві архівні установи. Джерела: недотримання вимог фізичного доступу під час користування, експонування. ДЧ: недотримання персоналом правил контрольного нагляду, відсутність копій фонду користування, недофінансування, відсутність слідувальної апаратури. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: країни СНД, частково Балтії і Східної Європи.

5.2.1.2 *Повне знищення інформаційно-ілюстративної бази.* Тип: економічні, інтелектуальні, фізичні, технологічні. Місце дії: центральні архіви, місцеві архівні установи. Джерела: воєнні конфлікти, техногенні катастрофи і аварії, стихійні лиха. Знищення оригіналів документів.

Додаткові джерела:

— зниження обсягів або повне зупинення робіт щодо створення страхового фонду. ДЧ: недофінансування, відсутність, вихід з ладу обладнання. Вірогідність — потенційна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: країни СНД і Балтії;

— знищення страхового фонду. ДЧ: відокремлене від оригіналів зберігання в одній архівній установі або одному географічному пункті. Вірогідність — потенційна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: країни СНД, Балтії, Східної і Центральної Європи.

5.2.2 *Основна група змішаних загроз* (внутрішнього і зовнішнього характеру). Тип: політичні, економічні, соціальні, фізичні. Джерела: формування тіншового антикварного ринку архівних документів:

— *крадіжки, терористичні акти.* Місце дії — центральні архіви, місцеві архівні установи, архіви державних наукових закладів, музеїв та бібліотек. ДЧ: відсутність охорони і охоронної сигналізації, перебої в роботі охоронних служб і систем, відсутність камер спостереження у сховищах, читальних залах, на прилеглий території, розміщення поряд з архівними установами ресторанів, великих торговельних закладів, автостоянок, здавання приміщень в оренду сумнівно юридичним особам, недофінансування, недотримання вимог охоронного режиму з боку керівників архівних установ. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний потенційно — особливо значний. Проблематика: світова;

— *крадіжки, розкрадання, привласнення працівниками архівних установ.* Місце дії — центральні архіви, місцеві архівні установи, архіви державних наукових закладів, музеїв і

бібліотек. ДЧ: зниження рівня повного, достовірного обліку та контролю за внутрішнім і зовнішнім переміщенням документів; низький соціальний захист персоналу. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — значний. Проблематика: країни СНД і Балтії;

— *крадіжки*. Місце дії — приватні архіви. ДЧ: відсутність правової норми покарання, невизначеність у правовому полі архівних документів як об'єкта рухомого майна. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — особливо значний. Проблематика: Україна, частково країни СНД.

5.2.3. Основні групи зовнішніх загроз.

5.2.3.1. *Викрадення або привласнення під час транспортування, експонування, наукового дослідження за кордоном*. Місце дії (наслідків) — центральні та приватні архіви, архіви державних наукових закладів, музеїв і бібліотек. Джерела: формування антикварного ринку архівних документів, діяльність тінювих структур; претензії іноземних держав, юридичних і фізичних осіб на право власності. ДЧ: неукладання страхових договорів, низькі страхові оцінки документів, відсутність методики страхової оцінки; правова необізнаність архівістів, відсутність гарантій з боку держави-приймальниці. Вірогідність — потенційна, масштаб — особливо значний. Проблематика: країни СНД.

5.2.3.2. *Пошкодження, псування документів*. Тип: архівно-технологічні, фізичні. Джерела: недотримання вимог фізичного доступу під час експонування, наукового дослідження або реставрації за кордоном. ДЧ: неукладання страхових договорів, невиконання вимог дотримання фізичного доступу, правова необізнаність архівістів. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — значний. Проблематика: країни СНД.

5.3. ДОСТУП ДО АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ АРХІВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

5.3.1. Основним змістом усіх загроз у цій зоні захисту є ущемлення законних прав користувачів і осіб, що згадуються в документах або є їх авторами, та виснаження інформаційної бази НАФ.

5.3.2. *Основна група внутрішніх загроз. Вилучення документів, що не містять відомостей таємного або конфіденційного характеру, та їх інформації із сфери безперешкодного доступу:*

— на підставі збереження конфіденційності. Місце дії — галузеві, відомчі архіви, місцеві архівні установи. Тип: політичні, економічні, інтелектуальні. Джерела: неправомірні дії керівників, посадових осіб відомчих структур, місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування. ДЧ: відсутність чіткого законодавчого визначення категорій конфіденційної інформації, недостатній ступінь контролю центрального органу виконавчої влади в архівній галузі. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний, потенційно, у разі надання необмеженого права дискреційного управління і виключення із сфери контролю центрального органу в архівній галузі, — особливо значний. Проблематика: країни СНД;

— на підставі збереження державної таємниці. Місце дії — центральні архіви, місцеві архівні установи. Тип: політичні, архівно-технологічні, інтелектуальні. Джерела: недотримання строків розсекречення документів, що перестали бути секретними. ДЧ: недостатній контроль з боку відповідних органів, відсутність чіткого механізму правової відповідальності. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний. Проблематика: країни СНД, Східної і Центральної Європи;

— на підставі збереження пріоритету використання. Тип: політичні, архівно-технологічні, інтелектуальні. Місце дії — місцеві архівні установи. Джерела: діяльність політичних партій, блоків, рухів, адміністративний і політичний тиск; особисті уподобання і політичні погляди керівників і працівників архівних установ. ДЧ: ослаблення контролю центрального органу виконавчої влади в архівній галузі, незастосування норм адміністративної й дисциплінарної відповідальності, зниження рівня професійної етики. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний, потенційно, у разі надання необмеженого права дискреційного управління, — особливо значний. Проблематика: країни СНД, Східної і Центральної Європи;

— на підставі збереження пріоритету наукового використання. Тип: архівно-технологічні, інтелектуальні. Місце дії — центральні архіви, місцеві архівні установи, архіви державних наукових закладів, музеїв і бібліотек. Джерела: усталена практика архівних установ у разі роботи їх працівників над виданнями і публікаціями. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: країни СНД;

— приховування пошукових даних та іншої вторинної інформації, немотивоване за-

криття. Тип: політичні, інтелектуальні. Місце дії — центральні, місцеві архівні установи. Джерела: відомча або групова узурпація архівної інформації. ДЧ: відсутність норм правової відповідальності, зниження етики персоналу. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний, потенційно — особливо значний. Проблематика: країни СНД;

— колапсування первинної документної інформації. Тип: архівно-технологічні, інтелектуальні. Місце дії — центральні архіви і місцеві архівні установи. Джерела: відсутність, низький рівень науково опрацьованої вторинної документної інформації або повна відсутність інформаційно-пошукових довідників до комплексів архівних документів. ДЧ: невпровадження нових інформаційних технологій, недостатній рівень методичної бази, приплив професійно не підготовлених кадрів. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: країни СНД, Центральної і Східної Європи;

— на підставі рішення власників. Тип: політичні, інтелектуальні. Місце дії — корпоративні, громадські, приватні архіви. Джерела: відсутність фінансової, матеріальної і методичної допомоги з боку держави у вирішенні проблем забезпечення збереженості документів НАФ, що не належать державі. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: світова.

5.3.3. Основні групи змішаних загроз (внутрішнього і зовнішнього характеру)

5.3.3.1. Розголошення відомостей з інформацією конфіденційного характеру. Тип: правові, архівно-технологічні, соціальні. Місце дії — усі типи архівних установ. Джерела: введення документів з такою інформацією до сфери безперешкодного доступу, діяльність певних структур, груп, осіб, у тому числі іноземних спецслужб, спрямована на несанкціонований доступ до такої інформації, розголошення таких відомостей безпосередньо працівниками архівних установ. ДЧ: відсутність єдиного зведення категорій конфіденційної інформації, що захищається законом; правова необізнаність персоналу; відсутність методик виявлення, обліку і можливого використання її інформації; зниження рівня професійної етики. Вірогідність — реальна. Масштаб — особливо значний. Проблематика: країни СНД.

5.3.3.2. Порушення норм авторського і суміжних прав, прав інтелектуальної власності. Тип: політичні, науково-технологічні, архівно-технологічні, соціальні. Місце дії — центральні архіви, місцеві архівні установи,

архіви державних наукових закладів, музеїв і бібліотек. Джерела: безконтрольне використання архівної інформації; діяльність певних структур, груп, осіб, у тому числі іноземних спецслужб, спрямована на несанкціонований доступ до такої інформації; видавання документів з відомостями, не оголошеними публічно. ДЧ: відсутність інструктивно-методичних документів, правова необізнаність архівістів. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — особливо значний. Проблематика: країни СНД.

5.3.3.3. Перекручення. Фальшування, маніпулювання архівною інформацією для досягнення певних цілей. Тип: політичні, економічні, електронно-комунікаційні, архівно-технологічні, інтелектуальні. Місце дії (витоків) — усі типи архівних установ:

— у процесі застосування. Джерела: безконтрольне використання архівної інформації, відсутність нагляду з боку архівів за достовірним використанням архівної інформації. Вірогідність — реальна. Масштаб — значний, потенційно — особливо значний. Проблематика: країни СНД;

— в електронних архівах і базах даних. Джерела: несанкціонований доступ певних структур, груп, осіб, у тому числі іноземних спецслужб. ДЧ: недостатній програмно-технічний захист архівної інформації, порушення охоронного режиму. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — особливо значний. Проблематика: світова.

5.3.3.4. Знищення, руйнація, порушення цілісності архівної інформації. Тип: політичні, економічні, електронно-комунікаційні, інтелектуальні. Джерела: впровадження програм-вірусів, несанкціонований доступ, несумісність електронних засобів опрацювання, пошуку і поширення інформації. ДЧ: недостатній програмно-технічний захист, порушення охоронного режиму, нерозробленість технологічно-методичної бази, не підготовленість персоналу. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — особливо значний. Проблематика: світова.

5.3.3.5. Несанкціоноване копіювання архівних документів (архівної інформації). Тип: політичні, економічні, електронно-комунікаційні, інтелектуальні. Джерела: несанкціонований доступ до електронних архівів і баз даних; неправомірні дії користувачів, у тому числі під час тимчасового вивезення архівних документів за кордон. ДЧ: недостатній програмно-технічний і організаційно-охоронний захист і контрольний нагляд, нерозробленість

науково-методичної бази, відсутність умов про заборону копіювання в угодах про тимчасове користування документами. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — особливо значний. Проблематика: світова.

5.3.4. Основні групи зовнішніх загроз

5.3.4.1. Розголошення працівниками архівних установ відомостей, що містять державну таємницю. Тип: політичні, соціальні, архівно-технологічні. Місце дії — центральні архіви і місцеві державні архівні установи. Джерела: діяльність іноземних спецслужб. ДЧ: низький соціальний захист, зниження етичного рівня персоналу. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — значний. Проблематика: країни СНД, Східної і Центральної Європи.

5.3.4.2. Виток інформації за межі України. Тип: політичні, архівно-технологічні, інтелектуальні. Місце дії — центральні архіви і місцеві державні архівні установи, архіви державних наукових закладів, музеїв і бібліотек. Джерела: санкціоноване копіювання закордонними центрами, організаціями та окремими особами цілісних тематичних документних масивів, у тому числі невідомих вітчизняним користувачам або невідсліджених ними. ДЧ: невиважена державна політика, невиважені дії керівників архівних установ, відсутність належного правового регулювання, низький рівень фінансування архівних установ, низький соціальний захист персоналу. Вірогідність — реальна. Масштаб — незначний, потенційно — особливо значний. Проблематика: країни СНД.

6. ОСНОВНІ ДЕСТАБІЛІЗУЮЧІ ЧИННИКИ В АРХІВНІЙ СПРАВІ

Аналіз стану і рівня загроженості НІУАС свідчить, що сучасний етап розвитку суспільства відкрив для галузі не лише можливості демократичного правового розвитку, що було нереально при попередній політичній системі, а внаслідок певних причин законсервував низку чинників, що у свій час гальмували розвиток архівної справи, і створив нові негативні чинники. За нинішніх умов дії практично всіх груп загроз НІУАС посилюються впливом або можливістю впливу цих дестабілізуючих чинників. Основними з них є:

— *невиважена, недалекоглядна державна політика* щодо архівів, нерозвиненість у суспільстві традицій правової та інформаційної культури, що сформувала у загальній свідомості, у владних структурах усіх рівнів зверх-

не ставлення до архівної галузі як другорядної, несуттєвої, яке в свою чергу спричинилося не тільки до фінансування за принципом «залишковості», а й до критично низького соціального статусу цієї сфери діяльності, породження песимістичних настроїв у середовищі архівістів;

— *незадовільна організація управління архівною справою*, послаблення державного контролю за станом формування, забезпечення збереженості, використання архівно-інформаційних ресурсів та інтелектуального доступу до них, за дотриманням норм чинного законодавства; посилення тенденцій відомчих структур, місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування до необмеженого дискреційного управління архівною справою, а з іншого боку — активізація намагань певних політичних і економічних структур використати архівні документи та їх інформацію у власних цілях, усвідомлення певними колами і структурами реальної товарної цінності архівних документів, активне формування архівно-антикварного ринку провокують неправомірні дії і злочинні посягання керівників, посадових осіб, криміногенних елементів, створюють умови для несанкціонованого знищення, втрати, пошкодження, приховування документів, відомчої або групової узурпації архівних документів, їхнього розкрадання і вивезення за межі України. Водночас певна консервація адміністративно-командних методів у процесах безпосереднього формування науково-методичної, нормативно-методичної бази архівної справи; недостатній рівень наукової, інформаційної обґрунтованості управлінських рішень гальмує проведення теоретичних досліджень, що не тільки узагальнюють практичний досвід, а й випереджають його; створює передумови для недостатньої розробленості галузевої нормативно-методичної бази, її невідповідності сучасним потребам практичної діяльності архівних установ; призводить до істотного зниження рівня наукового потенціалу та згортання наукової ініціативи, передусім у центральних та обласних державних архівах. Недостатньо розробляється застосування економічних важелів вирішення проблем архівної безпеки через використання кадрового потенціалу державних архівних установ;

— *чинна нормативно-правова база* недостатньо регулює більшість напрямів архівної діяльності і не забезпечує належним чином захист НІУАС. Низка норм чинних законів, що стосуються функціонування галузі, супе-

речать одна одній і недостатньо враховують специфіку архівних документів та роботи з ними в архівних установах. Невизначеність статусу архівних документів як об'єкта рухомого майна, що може бути продано, подаровано, заповідано, здано під заставу, обкладено податком на спадок і захищається нормами адміністративної, цивільної, кримінальної відповідальності; невизначеність правового статусу документів усього архівного фонду України, що офіційно визнано Національним архівним фондом як національного культурного надбання, історичних і культурних цінностей, що мають підвищений правовий захист, у тому числі від контрабанди; невизначеність правового статусу архівних документів як інформаційних ресурсів, відсутність чіткої регламентації усіх категорій інформації з обмеженим доступом, нечіткість і невідпрацьованість або відсутність норм про адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність за порушення вимог забезпечення збереженості документів НАФ із точним визначенням суб'єктів відповідальності не дозволяють адекватно, у межах правового поля, кваліфікувати факти розкрадання, знищення, псування, безповоротного вивезення документів; несанкціонованого доступу до них, свідомого перекручення, фальсифікації архівної інформації в засобах масової інформації та в різного роду публікаціях в інтересах окремих осіб чи груп, незаконного копіювання великих документних масивів, відтоку і виснаження вітчизняних інформаційних ресурсів. Невизначеність (на підставі належності до історичних і культурних цінностей) документів НАФ як власності народу України, що може одночасно перебувати у державній, комунальній і приватній власності, відсутність твердої легітимної основи для обмеження державою прав власності, у тому числі заборони безповоротного вивезення та відчуження державою права власності на документи НАФ, невизначеність і неупорядкованість правового регулювання взаємовідносин державних архівних установ з власниками корпоративних, громадських і приватних архівів у частині державної опіки, невизначеність чітких обов'язків держави у забезпеченні збереженості і організації доступу до документів таких архівів як частини національної культурної спадщини, що значно ускладнюють практичну реалізацію дотримання вимог архівного законодавства і повного забезпечення інформаційних потреб суспільства архівною інформацією усього НАФ.

Перехід до ринкових відносин, розгортання процесів роздержавлення і приватизації в економіці, виникнення чималої кількості короткотермінових недержавних юридичних осіб — виробників і споживачів архівної інформації — призводить до розпилення архівних комплексів, породжує невизначеність їх правового статусу, ставить архівістів перед складними проблемами забезпечення збереженості соціально значущих архівних документів, не віднесених до складу НАФ.

— *хронічне недофінансування архівної галузі* руйнує її матеріально-технічну базу, призводить до перманентно критичного стану забезпечення збереженості документів НАФ, полишення на невизначений час поза державними архівосховищами значних масивів документів НАФ, у тому числі тих, що належать державі, і тим самим створює умови для знищення, пошкодження документів, припинення робіт з реставрації і створення страхового фонду, згортання наукових досліджень у сфері забезпечення збереженості, невпровадження нових інформаційних і документозберігаючих технологій у системі інтелектуального доступу і забезпечення збереженості, звуження повноти охопту і репрезентативності НАФ. Низький соціальний статус і заробітна плата архівістів, що мають безпосередній доступ до архівних документів і архівної інформації, провокують криміногенні ситуації, наслідками яких є викрадення, підроблення, знищення архівних документів і архівної інформації; — *чинна нормативно-методична база* не задовольняє практичні потреби діяльності архівних установ. Руїнування і знецінення багатьох теоретичних поглядів, методологічних ідей в архівній справі, відсутність еквівалентної науково обґрунтованої заміни старим принципам, приплив професійно не підготовлених кадрів породжують певну дилетантську імпровізацію як один із шляхів розв'язання серйозних професійних проблем. Відсутність чіткої нормативно-методичної регламентації процесів, пов'язаних із формуванням, забезпеченням збереженості і використанням НАФ, у тому числі питань експертизи цінності, майново-правових відносин між власниками документів НАФ і державою, між виробниками і споживачами архівної інформації, відсутність або неякісність правил і рекомендацій щодо обліку, перевіряння наявності і видавання документів (у т. ч. у надзвичайних обставинах), правил і рекомендацій архівного описування і археографічного опрацювання; методична нерозробленість питань, пов'яза-

них з відбором, зберіганням і використанням електронних документів; виявленням і обліком конфіденційної інформації, грошовою оцінкою архівних документів тощо створюють умови для незалучення до складу НАФ цінних архівних документів, знищення, псування, викрадення архівних документів, несанкціонованого доступу до них тощо;

— **кадрова проблема.** Низький соціальний статус і престиж професії, скорочення чисельності і як наслідок додаткове навантаження, зниження професійного рівня працівників архівних установ призводить до порушення трудової і виробничої дисципліни, незадовільного рівня забезпечення потреб суспільства у швидкому і якісному інформаційному обслуговуванні, а у поєднанні з дискримінаційно низькою зарплатною платою перетворює архівістів на потенційну «групу ризику», провокуючи порушення етичних норм, використання службового становища у корисливих цілях;

— **принципи і методи міжнародного співробітництва,** переважання романтичних сподівань архівістів на безумовно чесне і безкорисливе співробітництво із зацікавленими зарубіжними партнерами, обумовлене недостатньою підготовкою вітчизняних фахівців до такої співпраці і поганим знанням жорстко прагматичних реалій ринку; використання складної ситуації, в якій опинилися українські архіви і архівісти, деякими зарубіжними організаціями та приватними особами у власних корисливих інтересах певною мірою призводить до відтоку вітчизняної первинної документної інформації за кордон. Невирішення питань реституції погіршує для вітчизняних користувачів можливість доступу до багатьох архівно-інформаційних масивів, що стосуються історії і культури України, але залишилися за кордоном, насамперед на території Російської Федерації.

7. ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ ЛІНІЇ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В АРХІВНІЙ СПРАВІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ШЛЯХІВ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

7.1. ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХИСТ. Ефективність захисту НІУАС залежить від його спрямування на випередження загроз. Основними стратегічними лініями превентивного захисту НІУАС на сучасному етапі є досягнення необхідного-достатнього рівня:

— внутрішньої і зовнішньої державної політики в питаннях архівної справи, її фі-

нансового забезпечення, поглиблення міжнародної взаємодії та співробітництва;

— управління архівною справою та функціональної діяльності архівних установ;

— удосконалення нормативно-правового регулювання архівної справи;

— розвитку галузеві науки та нормативно-методичного забезпечення архівної справи;

— підготовки високопрофесійних кадрів та утримання їх у системі.

7.1.1. Державна політика. Фінансування. Податкове регулювання. Міжнародне співробітництво

7.1.1.1. Держава має бути дієвим гарантом збереження архівно-інформаційних ресурсів України і передусім НАФ як багатоаспектної цілісності, унікальної національної цінності, дбати про повноту його складу, забезпечення збереженості його документів, відвертання їх загибелі, псування, крадіжки чи вивезення за межі України; приділяти особливу увагу ролі архівних ресурсів та архівних установ у сучасних інформаційних системах і відносинах, забезпечувати конституційні права і свободи громадян у сфері доступу і використання архівно-інформаційних ресурсів.

7.1.1.2. Пріоритетними напрямками державної політики щодо захисту НІУАС мають бути:

— забезпечення розвитку і вдосконалення архівного законодавства;

— забезпечення бюджетного фінансування центральних архівів та місцевих державних архівних установ, забезпечення їх відповідними приміщеннями та сприяння у залученні джерел їх позабюджетного фінансування з метою досягнення такого рівня технічного і технологічного оснащення, охоронних систем, нормативно-методичної бази архівних установ, чисельності, професіоналізму та соціальної захищеності їхніх працівників, що є необхідно-достатнім для стабільного безпечного функціонування систем формування, забезпечення збереженості, доступу і використання архівно-інформаційних ресурсів, що належать державі;

— забезпечення поповнення НАФ документами державного походження, порядок створення, функціонування і збереження яких в установах-фондоутворювачах регламентується і контролюється державою та уповноваженими нею державними архівними установами як порядок створення, зберігання і використання національних інформаційних ресурсів;

— сприяння поповненню НАФ документами недержавного походження, забезпеченню

збереженості та організації доступу до таких документів;

— сприяння у вирішенні проблем професійної освіти і забезпечення галузі високопрофесійними кадрами;

— сприяння у вирішенні проблем реституції, поглибленні взаємовигідного міжнародного співробітництва в галузі архівної справи.

7.1.1.3. Для комплексного розв'язання проблем захисту НІУАС на його пріоритетних напрямках у внутрішній державній політиці на сучасному етапі розглядаються як ефективні такі шляхи:

— **удосконалення і синхронізація правової бази.** Необхідно підтримувати пропозиції архівних установ, наукових закладів і громадськості з удосконалення архівного законодавства і пов'язаних з ним правових актів, а також залучати спеціалістів системи Держкомархіву до процесів створення усіх законодавчих актів і прийняття усіх законодавчих рішень у сфері інформаційних відносин, захисту культурних цінностей та з інших питань, пов'язаних з архівною справою;

— **досягнення стабілізації у створенні й підтриманні елементарних умов безпеки архівних документів у центральних архівах та місцевих архівних установах.** Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати архівні установи відповідними приміщеннями, сприяти дотриманню нормативних вимог режимів зберігання та чисельності кадрового складу. В умовах повсюдного припинення будівництва спеціальних архівних споруд найбільш реальним і найменш затратним є надання архівним установам будівель ліквідованих державних і комунальних підприємств, установ і організацій, розташованих в екологічно придатних зонах і пристосованих для архівного зберігання документів, виконання інших основних і допоміжних функціональних завдань архівних установ. Найбільш доступним і найменш затратним для забезпечення збереженості великих документальних масивів є дотримання елементарних вимог температурно-вологісного, світлового, санітарно-гігієнічного та охоронного режимів зберігання. У таких умовах недопустимими є скорочення витратків на ремонт покрівель, інженерних мереж, дезінфекцію приміщень, оснащення протипожежним і охоронним обладнанням та сигналізацією, оплату комунальних послуг та охоронних служб, а також відключення комунальними службами систем енерго-, водо- та теплопостачання в архівосховищах за неоплату, з міркувань еко-

номії та інших причин, за винятком випадків виникнення надзвичайних ситуацій в архівній установі. В умовах зростання загроз техногенних аварій, крадіжок і тероризму особливої уваги вимагає посилення взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування із службами зі шкідливими охорони правопорядку в питаннях безпеки архівних будівель і прилеглих територій, у тому числі щодо необхідності створення «заборонних зон» на прилеглих до архівних установ (особливо центральних архівів) територіях: будівлі архівів повинні бути віддалені від пожежо-, екологічно та криміногенно небезпечних об'єктів нафтоосховищ, бензоколонок, автостоянок, ТЕЦ, підприємств зі шкідливими технологіями, великих торговельних закладів, базарів тощо. В умовах невпинного зростання кількості документів НАФ та потреб у інформаційному обслуговуванні на фоні критично низького рівня впровадження нових технологій дотримання нормативної чисельності кадрового складу і припинення систематичного скорочення штатної чисельності працівників архівних установ також розглядається як один з першочергових засобів елементарного превентивного захисту;

— **сприяння укріпленню міжвідомчої взаємодії в частині контролю за переміщенням документів.** Для запобігання вивезенню цінних архівних документів (як включених до складу НАФ, так і тих, що не пройшли відповідну експертизу цінності), необхідно врегулювати порядок залучення в якості експертів висококваліфікованих спеціалістів системи Держкомархіву до складу експертних комісій і служб по нагляду за дотриманням порядку ввезення і вивезення культурних цінностей, реалізації предметів антикваріату, правил зовнішньо-економічної діяльності щодо культурних цінностей;

— **впровадження системи пріоритетного фінансування, підняття престижу професії і статусу архівних установ.** Необхідно враховувати загальногалузеві та регіональні програми архівної безпеки і передбачати відповідні дотації при розробленні загальнодержавних і регіональних програм національної безпеки, інформаційної безпеки, інформацізації, соціально-економічного розвитку та проектів державного і місцевих бюджетів. Пріоритетне фінансування із наданням статусу національних має бути гарантовано для державних архівних установ, передусім центральних архівів, що формують, зберігають і науково опрацьовують цінні документальні

комплекси НАФ загальнодержавного значення, та для окремих напрямків архівної справи, що входять у сферу інтересів та зону захисту НГУАС. Надання статусу національних установ центральним архівам та статусу наукових співробітників провідним спеціалістам цих установ ліквідує дискримінаційну різницю у заробітній платі працівників центральних архівів і місцевих архівних установ, запобігатиме виникненню криміногенних ситуацій в середовищі архівістів, сприятиме підвищенню ролі центральних архівів як науково-методичних центрів, базових центрів підготовки її післядипломної освіти кваліфікованих спеціалістів в галузі архівної справи, поповненню ними кадрового складу архівних установ та утриманню їх у системі. Пріоритетне і вичерпне фінансування має бути передбачено передусім для загальногалузевих та регіональних програм, спрямованих на забезпечення збереженості документів НАФ, створення і територіально відокремлене зберігання страхового фонду особливо цінних та унікальних документів НАФ, створення систем інтелектуального доступу до документів НАФ;

— *активізація залучення державних архівних установ до ринку архівних послуг через перегляд чинних прейскурантів, впровадження договірних цін і податкове регулювання.* Для сучасного етапу діяльності суспільства характерними є тенденції росту економічних показників, певної стабілізації функціонування економічних структур і громадських інститутів, що призводить до активізації процесів формування корпоративних і громадських архівів, упорядкування діяльності відомчих архівів, зростання попиту підприємств, установ і організацій усіх форм власності на кваліфіковані архівні послуги і роботи з експертизи цінності і відбору документів на короткотривалі, довготривалі та постійне архівне зберігання, забезпечення збереженості та науково-технічного опрацювання архівних документів, активізації структур тінювого бізнесу у формуванні і функціонуванні ринку архівних послуг. Регулювання державою ринку архівних послуг, сприяння у залученні до нього саме державних архівних установ із виконанням таких робіт і послуг на договірних засадах через податкове регулювання, перегляд чинного прейскуранта, що консервує і переносить у сферу ринкових відносин дискримінаційно низьку оплату праці архівістів у державних архівних установах і тим гальмує зацікавленість державних архівних установ; через впровадження договір-

них цін на роботи і послуги, що відповідають реальній грошовій оцінці праці архівістів як товару,— сприятиме запобіганню витоку капіталу через працю тих же архівістів у тінювий бізнес, спрямуванню грошової маси на підвищення рівня матеріальної забезпеченості архівістів, укріплення матеріально-технічної бази, застосування в оснащенні архівосховищ вітчизняного конкурентоспроможного обладнання і підтримання вітчизняного виробника, вирішення інших нагальних потреб забезпечення збереженості документів у конкретних державних архівних установах, через які будуть здійснюватися послуги, та галузі в цілому, у тому числі фінансову підтримку забезпеченню збереженості цінних документальних комплексів приватних архівів з умовою відкриття вільного доступу до них. Коригування і зниження цін на архівні послуги для корпоративних, громадських архівів, що зберігають документи НАФ, з умовою відкриття вільного доступу до таких документів сприятимуть підвищенню рівня забезпечення інформаційних потреб суспільства;

— *активізація залучення державних архівних установ до ринку інформаційних послуг, перегляд чинного прейскуранта, впровадження договірних цін і податкове регулювання.* Архівна інформація у сучасних умовах активно перетворюється на інформаційну сировину для виробництва різноманітних інформаційних продуктів, у тому числі для теле- і радіопередач, відеокліпів тощо. На фоні стрімко зростаючого попиту на інформаційні продукти при колосальному обсязі інформаційного потенціалу НАФ традиційні методи опрацювання інформації стають вочевидь неефективними. Кардинальне вирішення проблеми — у застосуванні нових інформаційних технологій, впровадження яких гальмується недофінансуванням архівної галузі з бюджетних коштів. Перегляд чинного прейскуранта на роботи і послуги у сфері використання архівних документів, що виконуються державними архівними установами на договірних засадах, впровадження договірних цін, що відповідають реальній оцінці інтелектуальної праці архівістів, податкові пільги на прибуток, отриманий за виконання таких робіт, стимулюватимуть розвиток ринку архівних інформаційних послуг, сприятимуть через відрахування отриманої грошової маси підвищенню рівня матеріальної забезпеченості архівістів та активізації процесу впровадження нових інформаційних технологій, передусім конкурентоспроможного вітчизняного виробництва,

підвищенню евристичних і пошукових якостей систем інтелектуального доступу в державних архівних установах, що надавали інформаційні послуги, по галузі у цілому, у приватних архівах з умовою відкриття вільного доступу до них, а також відкриттю вільного доступу до документів НАФ, що зберігаються в корпоративних і громадських архівах через коригування і зниження цін на інформаційні послуги для них;

— *сприяння прийманню архівних документів на депоноване зберігання через забезпечення архівних установ відповідними приміщеннями і податкове регулювання.* Поширення застосування оплачуваного депонованого зберігання архівних документів корпоративних і громадських архівів за умов наявності вільних площ в архівосховищах і суттєвих податкових пільг для державних архівних установ-депозитаріїв сприятиме через відповідне спрямування отриманої грошової маси укріпленню матеріально-технічної бази архівних установ-депозитаріїв; залученню на безоплатне депоноване зберігання в державних архівосховищах цінних документальних комплексів приватних архівів з метою забезпечення гарантованого збереження та уведення до сфери безперешкодного доступу; розвитку галузевої науки та забезпеченню інших потреб захисту НІУАС;

— *перегляд підходів до безоплатного користування документами в читальних залах та надання відповідей на соціально-правові запити.* Держава може гарантувати безоплатне користування архівними документами та безоплатне задоволення соціально-правових потреб громадян лише за тих умов, коли вона беззастережно гарантує забезпечення повного фізичного доступу до таких документів. Якщо держава не може забезпечити надійний захист належних їй документів, громадяни держави, що користуються цими документами, повинні також подбати про їх захист. У цій площині можуть укладатися державні преїскуранти на послуги, але з гнучкою градацією системи оплати. Архівно-інформаційні ресурси не повинні розглядатися як «безцінні», тобто такі, що не мають ніякої ціни. Ці питання повинні вирішуватися на основі збалансованого підходу між недопустимістю так званої «комерціалізації архівів» і необхідністю уведення оплати за користування документами, що може кваліфікуватися як запобіжний захід до переведення архівних установ у режим обмеженого функціонування і часткової консервації та припи-

нення будь-якого доступу до архівних документів взагалі;

— *залучення на державне зберігання через податкове стимулювання.* Звільнення спадкоємців від податку на спадок, приймання цінних архівних документів замість податку може сприяти залученню у державну власність і на державне зберігання цінних документальних комплексів приватних архівів за умови чіткого визнання правового статусу архівних документів як об'єкта рухомого майна, що може обкладатися податком на спадок, прийматися у заставу тощо. Зменшення податків для власників корпоративних і приватних громадських архівів у разі дарування ними своїх цінних документів державі сприятиме задоволенню інформаційних потреб сьогоденного користувача та гарантованому збереженню таких документів для майбутніх поколінь;

— *законодавче закріплення інспекційних повноважень державних архівних установ.* Державні архівні установи в межах своєї територіальної компетенції мають здійснювати організаційно-методичне керівництво і контроль за роботою відомчих архівів та контроль за станом забезпечення збереженості документів НАФ у корпоративних, громадських і приватних архівах. Рівень ефективності такого контролю передусім залежить від наявності інструмента прямого впливу на порушників вимог чинного архівного законодавства. Законодавче закріплення інспекційних повноважень державних архівних установ кураторів у частині розгляду адміністративних справ про порушення керівниками, посадовими особами і власниками відомчих, корпоративних, громадських і приватних архівів вимог архівного законодавства (перш за все у проведенні експертизи цінності документів, несанкціонованого знищення документів, недотримання правил забезпечення збереженості документів НАФ та соціально значущих документів, не внесених до НАФ, і накладення адміністративних стягнень посилить ефективність контролю і сприятиме розвитку архівної справи через спрямування отриманої штрафної грошової маси на потреби захисту НІУАС;

— *сприяння підготовці професійних кадрів,* розширенню номенклатури спеціальностей і дисциплін, проходженню стажування архівістів в архівних установах інших країн, в перспективі — створенню самостійного навчального закладу;

7.1.1.4. У сфері зовнішньої державної політики і міжнародного співробітництва особ-

II. Теорія і методика архівознавства

ливу увагу в площині захисту НІУАС необхідно зосередити на:

- розгляді питань про можливість надання окремим державним архівним установам України статусу пам'яток загальносвітового культурного та історичного значення (архівів національного значення) із визначенням тих установ, що знаходяться в найбільш небезпечному стані і зверненням про надання міжнародної допомоги в рамках програми ЮНЕСКО;
- укладанні двосторонніх, багатосторонніх угод про надання матеріальної, фінансової, технічної допомоги у попередженні знищення архівів, зокрема шляхом створення страхового фонду; про обмін досвідом у вирішенні проблем архівної безпеки, оперативне інформування сторін про факти крадіжки, склад і кількість викраденого тощо;
- вирішенні питань повернення архівних документів, що були в різний час незаконно вивезені за межі України;
- поповнення НАФ на прийнятних умовах документами (оригіналами чи копіями), що стосуються історії і культури України і знаходяться у власності юридичних чи фізичних осіб за кордоном;
- заходах по запобіганню і перепиненню концентрації за кордоном цілих комплексів копій документів НАФ чи інформації з державних архівів України;
- залученні іноземних організацій та громадян до участі у спільних взаємодіючих проєктах освоєння архівних ресурсів України;
- перепиненні намагань окремих громадян бути посередниками в освоєнні архівно-інформаційних ресурсів України закордонними користувачами.

7.1.2. Організація і методи управління архівною справою. Функціональна діяльність архівних установ.

7.1.2.1. Пріоритетними напрямками захисту НІУАС у сфері управління архівною справою є:

- забезпечення ефективного державного контролю за дотриманням вимог чинного законодавства, передусім у частині забезпечення збереженості архівних документів, чіткого дотримання режиму доступу до архівних документів, у тому числі порядку переведення з одного режиму до іншого, з метою дотримання законодавчо-гарантованих прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави щодо користування, поширення і захисту інформації;
- розроблення нових законів про архівну справу і документацію, напрацювання і впровадження пакету необхідних підзаконних

нормативних документів, а також пропозицій по вдосконаленню і синхронізації чинних законодавчих актів, пов'язаних з питаннями архівної справи;

- організація методичного (науково-методичного, нормативно-методичного) забезпечення практичної діяльності архівних установ у звичайних умовах і контроль за дотриманням єдиних нормативно-методичних вимог і правил, передусім у частині експертизи цінності, організації, обліку і описування архівних документів;

- організація нормативно-методичного забезпечення практичної діяльності архівних установ в екстремальних умовах, у режимі надзвичайних ситуацій, і контроль за станом готовності архівних установ до роботи в таких обставинах;

- розроблення загальногалузевих комплексних програм архівної безпеки і забезпечення їх реалізації;

- розроблення і внесення пропозицій щодо формування державної політики з питань захисту і забезпечення НІУАС;

- здійснення міжгалузеві координації з питань захисту і забезпечення НІУАС;

- розроблення і систематичне здійснення заходів щодо піднесення суспільного статусу архівної справи, престижу архівної професії, сприяння діяльності Спілки архівістів України та її місцевих осередків;

- участь у розробленні програм базової підготовки, організація розроблення програм перепідготовки і підвищення кваліфікації, створення і забезпечення стабільного функціонування базових центрів перепідготовки і підвищення кваліфікації архівних кадрів, організація обміну професійним досвідом у різних формах.

7.1.2.2. Головною передумовою ефективності захисту НІУАС на його пріоритетних напрямках у сфері управління архівною справою є правильний вибір оптимальної *моделі організації та визначення методів управління архівною галуззю*. У перспективі доцільно розглянути можливі альтернативи існуючій організації системи архівних установ, яка б найповніше відповідала вимогам високорозвинутого демократичного суспільства. На сучасному етапі розглядається як превентивний захід запобігання спробам повної децентралізації системи та збереження моделі обмежено централізованої системи з широкими елементами деконцентрації і самостійно структурованим контрольно-координаційним центром, що забезпечує прогнозування, укладання і реалізацію програм розвитку галузі, функціону-

вання системи архівної безпеки, організацію врятування архівів в умовах дестабілізації, єдність нормативно-правових і нормативно-методичних вимог як системоутворюючого елемента в організації і здійсненні практичної діяльності архівних установ, що за своєю природою і колом завдань є установами централістського характеру.

Першочергову увагу в організації і методах управління архівною галуззю слід зосередити на:

- впровадженні чіткого механізму узгодження діяльності архівних установ по вертикалі;

- розробленні і реалізації чіткого механізму державної опіки над корпоративними, громадськими і приватними архівами, що зберігають документи НАФ;

- розробленні і реалізації чіткого механізму прямого результативного адміністративного впливу на керівників, посадових осіб, власників і володільців документів НАФ, що порушують вимоги забезпечення збереженості архівних документів, у тому числі активному порушенні питання законодавчого закріплення інспекційних повноважень центральних архівів і місцевих державних архівних установ та практичному застосуванні звернень до органів прокуратури і суду;

- повному відході спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі архівної справи і діловодства від адміністративно-командних методів управління до законодавчого регулювання і поширення законотворчих, координаційних, контрольно-наглядових методів управління; передаванні методично-утворюючих функцій галузевому науковому закладу і центральним архівам із залишенням за собою організаційно-методичних функцій;

- розробленні і впровадженні економічних методів управління архівною справою, підвищенні рівня наукового обґрунтування управлінських рішень.

7.1.2.3. Пріоритетними напрямками захисту НІУАС у функціональній діяльності архівних установ є:

- забезпечення репрезентативності джерел формування НАФ у зонах комплектування, впровадження нових підходів до експертизи цінності і відбору документів, організації в полі видових фондів на різних матеріальних носіях;

- чітке дотримання нормативних вимог температурно-вологісного, світлового і санітарно-гігієнічного режимів зберігання, поступо-

вий перехід до впровадження нових технологій поліпшення фізичної збереженості документів;

- забезпечення робіт з виявлення, обліку, переміщення особливо цінних і унікальних документів, створення страхового фонду та реставрації архівних документів;

- посилення охоронного режиму зберігання, пропускового контролю та взаємодії зі службами позавідомчої та пожежної охорони, органами міліції, розроблення правил в'їзду на територію та виїзду з території архівних установ, упорядкування парковки автомобільного транспорту, дотримання вимог протипожежної безпеки; застосування нових підходів у оснащенні сучасним конкурентоспроможним охоронним обладнанням, засобами пожежогашіння, пожежної і охоронної сигналізації, апаратурою спостереження у сховищах, читальних залах і на прилеглій території; у перспективі — застосування захисного маркування; передбачання в угодах про охорону максимально допустимого часу реагування на сигнал безпеки. В умовах зростання загроз злочинних посягань і терористичних актів рекомендовано практикувати відмову від здавання в оренду приміщень архівних установ, особливо центральних архівів;

- доступове обладнання спеціальних архівосховищ для зберігання документації на нетрадиційних носіях, оснащення комп'ютерною технікою і забезпечення комп'ютерної грамотності персоналу;

- застосування нових інформаційних технологій у напрямках: бази даних для поліпшення організації зберігання і державного обліку, електронні форми опрацювання первинної інформації у вторинну і створення електронних інформаційно-пошукових довідників; носії інформації великої ємності; оцифрування архівних документів і створення електронних архівів; мережа Інтернет впровадження організаційно-охоронних заходів та використання спеціальних програмно-технічних засобів захисту архівної інформації;

- організація страхування особливо цінних і унікальних документів та документів, що видаються за межі архіву;

- посилення ролі облікових підрозділів у здійсненні контролю за внутріархівним переміщенням документів, видаванням у тимчасове користування та своєчасним поверненням;

- чітке дотримання вимог фізичного доступу при користуванні документами, їх дослідженні та експонуванні, особливо за межами архівних установ. Експонування за межами України рекомендовано здійснювати за умови

II. Теорія і методика архівознавства

отримання страхового полісу від приймаючої сторони, наявності урядових гарантій проти позовів і претензій до України з боку держави-приймальниці, її юридичних і фізичних осіб, а також гарантій безпеки документів у період транспортування та утримування на території іноземної держави;

— дотримання принципу державного протекціонізму у технічному і технологічному оснащенні, надання переваг вітчизняним виробникам у міру створення ними конкурентоспроможних архівно-інформаційних технологій, засобів автоматизації і обладнання порівняно з аналогічними іноземними;

— забезпечення безперешкодного рівноправного доступу до документів відкритого режиму доступу, що перебувають на державно-му зберіганні;

— чітке дотримання порядку автоматичного розсекречення документів після вичерпання законодавчо встановлених термінів секретного зберігання і подовження термінів секретного зберігання здійснювати лише за розпорядженням спеціально уповноважених органів;

— впровадження методики виявлення, обліку і вилучення із сфери безперешкодного доступу документів з конфіденційною інформацією;

— своєчасне обслуговування соціально-правових потреб громадян;

— організація оперативного і повного інформування суспільства про склад і зміст архівних документів, що перебувають на державному зберіганні; організація оперативного планомірного скоординованого забезпечення органів державної влади необхідною їм архівною інформацією, перш за все державного походження;

— сприяння у відкритті доступу до документів НАФ, що зберігаються у корпоративних, громадських і приватних архівах у зоні комплектування, та інформуванні суспільства про склад і зміст таких документів; розроблення планів заходів по підготовці до роботи в режимі кризової ситуації.

7.1.2.4. Головною передумовою ефективного захисту НІУАС на його пріоритетних напрямках у функціональній діяльності архівних установ є *впровадження нових методів господарювання* передусім у таких напрямках:

— пошук і запровадження менш витратних, інтенсивних архівних технологій замість окремих існуючих трудомістких, застосування ергономічних методів в організації праці. Стратегічною лінією є жорсткий диференційо-

ваний підхід до забезпечення збереженості архівних документів, особливо при відборі на реставрацію, з урахуванням пріоритетів цінності і фізичного стану документів. Нерентабельним є забезпечення режиму закритого зберігання для великих комплексів документів, що не містять секретної інформації, слід активізувати роботи з їх розсекречення і переведення в режим відкритого доступу;

— максимальне залучення джерел позабюджетного фінансування: активізація маркетингової діяльності, продаж інформаційних продуктів і послуг; надання архівних послуг на підприємствах, в установах і організаціях; оплатне депоноване зберігання — все за довірливими цінами; спонсорська допомога, вітчизняні та іноземні інвестиції тощо;

— максимальне спрямування вивільнених і отриманих коштів на технічне і технологічне оснащення і переоснащення архівних установ, перенесення масової документації на більш емні носії, підвищення кваліфікації персоналу, ще сприятиме забезпеченню збереженості документів, підвищенню рівня інтелектуального і дистанційного доступу, поліпшенню державного обліку, вивільненню площ в архівосховищах і, зрештою, стимулюватиме подальше залучення джерел позабюджетного фінансування за рахунок розумного використання кадрового та інформаційного потенціалу.

7.1.2.5. Головною передумовою збереження документальних комплексів у кризових ситуаціях є *стан готовності архівних установ до роботи в режимі кризової ситуації*.

Превентивні заходи на випадок надзвичайних обставин техногенного (технологічного) та природного характеру (пожеж, вибухів, аварій систем життєзабезпечення, повеней, землетрусів тощо), а також небезпечних військових і соціальних конфліктів, терористичних акцій передбачають тісну взаємодію з відповідними службами Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, органами і підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України; розроблення спеціальних загальногалузевих інструкцій та внутріархівних планів заходів, що мають включати:

— визначення пріоритетних категорій у рятуванні документів, порядок їх обліку і зберігання, місця зберігання;

— підготовку персоналу до відповідних дій реагування, створення спеціальних груп реагування з числа співробітників архівних установ;

- використання протипожежного обладнання та інших засобів захисту;
- визначення місць евакуації, тимчасового розміщення і укриття архівів;
- порядок евакуації і тимчасового зберігання документів;
- список державних структур, приватних компаній та окремих громадян, здатних надати допомогу у кризовій ситуації.

При підготовці профілактичних заходів слід враховувати досвід другої світової війни, передбачати при військових і соціальних конфліктах можливість встановлення контактів з представниками конфліктуючих сторін. Слід передбачати можливість загрози страховому фонду і розглядати можливість його евакуації в іншу країну.

Превентивними заходами при політичних кризах є заходи правового і нормативно-методичного характеру. Мають бути розроблені й впроваджені в архівних установах спеціальні загальногалузеві інструкції з жорстким регламентуванням правил обліку, зберігання і видавання архівних документів в умовах політичної кризи, які б виключали можливість прийняття рішення про незаконне знищення або вилучення документів зацікавленими особами чи групами осіб.

Превентивними заходами при економічних кризах є розроблення програм і планів переведення архівних установ в режим обмеженого функціонування і часткової консервації, а також програми пошуку і застосування економічних важелів використання архівної інформації для забезпечення виживання архівної системи.

7.1.3. Нормативно-правове регулювання

7.1.3.1. Нормативно-правова база повинна забезпечувати ефективне функціонування архівних установ із врахуванням соціально-економічних змін у суспільстві та наявності різних форм власності на архівні документи. Закони та інші нормативні акти повинні створити систему заходів, що дозволяє не тільки позитивно регламентувати діяльність і поведінку суб'єктів у галузі архівної справи, а й здійснювати виявлення загроз НІУАС, вести профілактичну роботу по попередженню правопорушень, забезпечувати персоналізовану відповідальність за правопорушення.

7.1.3.2. *Пріоритетними напрямками нормативно-правового регулювання* в площині захисту НІУАС є забезпечення:

- правового захисту архівних документів та архівної інформації від дії різних загроз;
- конституційних прав громадян на вільне збирання, зберігання, використання і поши-

рення архівної інформації будь-яким законним способом;

- повсюдного і гарантованого захисту від несанкціонованого доступу, використання і поширення архівної інформації, яка містить конфіденційні відомості, державну таємницю або інші відомості, що не підлягають розголошенню.

7.1.3.3. Для ефективності захисту НІУАС на його пріоритетних напрямках у сфері нормативно-правового регулювання розглядаються як першочергові такі заходи:

- *уточнення предмета правового регулювання*. Необхідно виробити єдиний підхід до чіткого і вичерпного визначення документа як об'єкта архівної (на відміну від бібліотечної справи та інших суміжних галузей) справи, базової одиниці обліку та первинної одиниці, на основі якої формуються архівні комплекси. Тільки на основі чіткого визначення характеристик і термінологічних меж понять «документ», «архівний документ», «оригінал документа», «копія документа» можна визначити такі правові параметри як власність на архівні документи, категорія доступу, способи і методи захисту тощо. Необхідно у правовому полі вирішити проблеми ідентифікації електронного документа, достовірності електронного підпису. Завдання законодавства — чітко визначити також, що саме вкладається у поняття «культурні цінності», «історичні цінності», «історичні і культурні цінності» «національне культурне надбання», «культура на спадщина», «інформаційні ресурси» та критерії віднесення інформаційних ресурсів до національного культурного надбання, історичних і культурних цінностей;

- *визначення правового статусу архівних документів і документів НАФ*. Архівні документи мають бути визнані як рухоме майно, створене людьми; документи НАФ — як рухоме майно, що є складовою інформаційних ресурсів на правах історичних і культурних цінностей. Необхідно чітко визначити правовий статус цінних і особливо цінних документів Національного архівного фонду (що, на відміну від унікальних документів НАФ, не включаються до Державного реєстру національного культурного надбання) і, відповідно, ступінь їх правового захисту, передусім від знищення, пошкодження, незаконного вивезення за межі України. Необхідно також урегулювати статус архівних документів як об'єкта антикваріату;

- *унормування права і відносин власності на документи НАФ*. Необхідно законодавчо закріпити верховенство права власності Украї-

ни, українського народу на документи НАФ, визначити державу як законного представника народу України в частині права, власності на документи НАФ, чітко визначити права і обов'язки держави як представника вищого власника та права і обов'язки окремих юридичних і фізичних осіб — суб'єктів приватної власності на документи НАФ; чітко визначити умови і випадки обмеження державою права приватної власності та законні підстави для такого обмеження, передусім у частині вивезення і продажу документів за межі України; законодавчо розмежувати поняття «право власності на документи», «право володіння документами», «право оперативного управління документами»; визнати недопустимість монополії на володіння і розпорядження документами НАФ державного походження та їхньою інформацією з обумовленням випадків, що є винятком. Необхідно законодавчо визначити, що усі документи НАФ як власність народу України, незалежно від нижчого права приватної власності на них, мають однаковий правовий захист, а правопорушення, наслідками яких є знищення, псування, пошкодження документів НАФ тощо, кваліфікувати як злочини проти народу України;

— *розширення діапазону норм відповідальності за порушення архівного законодавства.* Передусім треба ліквідувати «білу пляму» у сфері адміністративної відповідальності за неподання документів на експертизу цінності, ухилення від державної реєстрації, а також за порушення інформаційних відносин в галузі архівної справи, значно посилити адміністративну відповідальність за забезпечення збереженості документів НАФ. Більш гнучкою і розгалуженою має бути система норм, що передбачає карну відповідальність. Необхідно уведення норм карної відповідальності за розкрадання, привласнення, контрабанду і несанкціоноване вивезення (у тому числі незаконно отриманих копій), знищення, пошкодження особливо цінних та унікальних документів НАФ, за порушення в сфері комп'ютерної інформації, за несанкціонований доступ і розголошення архівної інформації, що містить державну таємницю та відомості конфіденційного характеру, за фальсифікацію архівної інформації і подальше оприлюднення, за порушення авторських і суміжних прав, права інтелектуальної власності при використанні архівної інформації, за блокування та узурпацію архівної інформації. Необхідно увести жорстку міру відповідальності за здійснення порушень архівного законодавства в умовах надзвичайних обставин; точно визначити суб'єк-

тів відповідальності, увести норми правового захисту документів від їхніх власників і володільців, та норми правового захисту володільців документів від неправомірних дій власників;

— *категорії захищеної інформації.* Необхідно чітко встановити усі категорії інформації, що належать до інформації з обмеженим доступом, чітко встановити усі категорії архівної конфіденційної інформації з обмеженим доступом, що не підлягає розголошенню і захищається законом (комерційна таємниця, банківська таємниця, медична таємниця, таємниця усиновлення, таємниця приватного життя, інформація про особу ділового, професійного, виробничого та іншого характеру, отримана на умовах збереження конфіденційності);

— *відпрацювання механізму реалізації законів.* Передусім треба виробити ефективні форми контролю за дотриманням вимог чинного законодавства у частині вивезення архівних документів, забезпечення збереженості архівних документів, закріпити інспекційні повноваження архівних установ щодо проведення інспекційних перевірок у відомчих, корпоративних, громадських і приватних архівах, накладення адміністративних стягнень у формі попереджень і штрафів; механізм припинення діяльності архівних установ, позбавлення права власності. Доцільно розглянути пропозиції про включення до складу ліквідаційних комісій установ представників державних архівних установ; про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, громадських організацій лише за наявності у статутних документах розділу, що стосується забезпечення збереженості архівних документів. У сфері формування НАФ має бути розроблено чіткий механізм порядку здійснення експертизи цінності корпоративних громадських і приватних архівів щодо включення документів до складу НАФ. У сфері доступу і використання документів необхідно розробити механізм реалізації права на інформацію, встановити період дії захисту для різних категорій конфіденційної інформації, порядок допуску до таких документів, порядок переведення документів з одного режиму доступу до іншого; узгодження норм авторського права і суміжних прав та права на інтелектуальну власність працівників архівних установ у частині ініціативного документування та наукового археографічного описання; узгодження норм охорони інтелектуальної власності із змістом документів особового походження; порядок ідентифікації особи користувача та забезпечення незмінності і цілісності інформації

при запитах через мережу Інтернет; порядок копіювання та використання копій архівних документів у системі інформаційного обміну. Чіткого врегулювання потребують такі види відносин між архівними установами і користувачами та споживачами архівної інформації, як безоплатне надання послуг і архівної інформації, надання платних послуг, здійснення діяльності, що приносить прибуток;

— *гармонізація і синхронізація законодавства*. Усі раніше прийняті самостійні закони та нормативні акти, що регулюють відносини у сфері архівної, бібліотечної, музейної справи, культурних та історичних цінностей, інформаційних відносин, документування, документообігу тощо, потребують внутрішньої синхронізації і системного погодження, а також взаємointegraції змісту їх основних положень, гармонізації вітчизняної нормативної основи з міжнародним правом у частині доступу, використання і захисту інформаційних ресурсів та захисту культурних і історичних цінностей.

7.1.4. Методичне і нормативно-методичне забезпечення архівної справи

7.1.4.1. Необхідно підвищити роль теоретичних досліджень, що створюють наукове підґрунтя для нормативних і методичних документів, уніфікації архівних технологій. Мають бути науково обґрунтовані уявлення про роль і місце архівної справи у сучасній суспільній інфраструктурі, у науковій, культурній, освітній та інформаційній сферах. На меті — вироблення загальної теоретичної концепції розвитку архівної справи і концепції розвитку галузевої науки, визначення і спрямування перспективних та першочергових поточних досліджень і розробок.

7.1.4.2. *Пріоритетними мають бути наукові дослідження і методичні розробки з питань:*

— забезпечення збереженості документів. Треба закладати наукове підґрунтя для визначення перспектив переходу на цифрову технологію реставрації і страхового копіювання документів, розроблення комбінованих технологій мікрофільмування та оцифрування. Треба створювати умови для розгортання широкомасштабних науково-дослідних робіт в напрямку забезпечення збереженості документів на оптичних дисках, розроблення засобів і методів визначення строків безпечного зберігання аудіовізуальних документів на плівковій основі, розроблення і впровадження стандартів безпечного зберігання у складних, нестабільних та екстремальних навколишніх умовах.

Першочергово мають бути розроблені пріоритетні ради збереженості, індексна система виявлення, оцінки і обліку дефектів технічного та фізико-хімічного стану документів, методика застосування диференційованого підходу для відбору на реставрацію і спеціальне оброблення;

— створення нової теорії комплектування та експертизи цінності документів, визначення меж потенційного поля формування НАФ документами державного і недержавного походження, що забезпечує максимально можливу кількість інформації про найважливіші факти, події, явища дійсності, уникнення галузевих, тематичних, територіальних та інших лакув у джерельній базі та дублювання наявних ресурсів. Необхідно розробити методику відбору електронних документів, методику вибіркового підходу, особливо для документів корпоративних і громадських архівів, передбачати альтернативний набір документів, посилити культурологічний аспект експертизи цінності;

— інформатизації архівної справи, правового захисту вітчизняного архівно-інформаційного простору і входження архівів України до світового інформаційного простору;

— аналітико-синтетичного опрацювання та інтелектуального освоєння змісту первинної документної інформації;

— сучасної системи державного обліку документів;

— грошової оцінки і страхової оцінки архівних документів, в тому числі аудіовізуальних і електронних документів (оцінка вартості інформації);

— виявлення і обліку документів з конфіденційною інформацією;

— захисту баз даних та електронних архівів від несанкціонованого доступу і копіювання архівної інформації;

— реалізації різних форм використання архівної інформації;

— реституції: методичні пророблення принципів походження, територіальної цілісності, методика пошуку переміщених архівів, розмежування понять «росіка» і «україніка» на чіткій науковій основі;

— інструктивно-нормативні документи щодо порядку обліку, зберігання і видавання документів в умовах політичної кризи, інструктивно-нормативні документи про роботу в режимі стихійних лих і техногенних аварій тощо.

7.1.5. Кадрове забезпечення

7.1.5.1. На сучасному етапі розвитку суспільства архівна справа потребує підвищення

професійного наукового мислення архівістів, формування якісно нового типу архівіста — архівіста-дослідника, архівіста-вченого, що складатиме базову кадрову основу галузевої науки — вчений в галузі архівознавства та вдосконалення практики архівної справи.

7.1.5.2. Пріоритетними напрямками захисту НІУАС у сфері кадрового забезпечення є:

— підвищення рівня базової підготовки архівістів. Необхідно розширювати номенклатуру архівних спеціальностей із врахуванням багатопрофільності архівних установ та напрямків архівних робіт. Традиційна історико-архівна освіта має доповнюватися професійними знаннями з певної галузі життєдіяльності суспільства відповідно до профілю архіву, нових інформаційних технологій, навиками роботи з громадськістю, необхідною сумою правових знань тощо. Необхідно запроваджувати багаторівневу освіту;

— підвищення кваліфікації працюючих архівістів; запровадження системи стажування;

— максимально можливе підвищення рівня соціального захисту і охорони здоров'я архівістів;

— повсюдне запровадження Етичного Кодексу архівістів.

7.2. ЗАХИСТ НІУАС В МОМЕНТ КРИЗИ І НА ПІСЛЯКРИЗОВОМУ ЕТАПІ

7.2.1. Головною рушійною силою рятування архівів у всіх типах кризових ситуацій є архівісти. Під час стихійних лих, техногенних аварій і катастроф військових і соціальних конфліктів архівісти повинні виявляти мужність і самовідданість у рятуванні архівів, діяти разом з відповідними службами і підрозділами у складі воєнної організації держави, надавати підтримку міжнародним групам з рятування архівів. Під час політичних криз архівісти повинні мужньо виконувати свої обов'язки, бути неупередженими і пунктуальними у дотриманні вимог чинного законодавства, правил і процедур обліку, зберігання і видавання документів. Під час економічних криз архівісти повинні стати збудниками і каталізаторами громадського руху за рятування архівів.

7.2.2. Післякризові дії мають включати:

— оцінку реальних втрат;

— розроблення стратегії і тактики відновлення інформаційного потенціалу;

— організацію розслідування з метою встановлення можливого місцезнаходження незаконно вилучених архівів та покарання осіб,

котрі своїми діями або бездіяльністю призвели до втрати архівів;

— звернення до міжнародного товариства з метою отримання матеріальної, фінансової, технічної та інформаційної допомоги у ліквідації наслідків кризи.

8. СИСТЕМА АРХІВНОЇ БЕЗПЕКИ

8.1. Забезпечення НІУАС — це підтримання стану захищеності НІУАС, тобто створення таких умов функціонування архівних установ, що гарантують через постійний повсюдний і надійний захист безпеки об'єктів НІУАС — НАФ, архівних документів та архівної інформації на етапах їхнього формування, зберігання, використання (користування) і поширення. Високий рівень архівної безпеки потребує постійного планомірного проведення комплексу узгоджених ефективних заходів захисту НІУАС на усіх його стратегічних напрямках із врахуванням пріоритетів кожного напрямку захисту і досягається спільними цілеспрямованими зусиллями архівних установ і суб'єктів НІУАС (особи, суспільства і держави) через створення і функціонування системи архівної безпеки.

8.2. Система архівної безпеки — це організована державою сукупність суб'єктів, об'єднаних цілями і завданнями забезпечення НІУАС, що здійснюють відповідну узгоджену діяльність у межах своїх законних повноважень.

Система архівної безпеки концептуально розглядається як:

— підсистема інформаційної безпеки України;

— підсистема безпеки історичних і культурних цінностей, — у рамках загальної системи національної безпеки та єдиної державної системи попередження і реагування на надзвичайні обставини.

8.3. Основними суб'єктами системи архівної безпеки є: державні органи, органи місцевого самоврядування, керівники і відповідальні посадові особи державних архівних установ; власники і володільці документів НАФ, що не належать державі; науково-освітні та культурні заклади, громадські інституції, громадяни України, безпосередньо працівники архівних установ усіх форм власності.

8.4. Основними об'єктами системи архівної безпеки, відповідно до визначених об'єктів НІУАС, є: архівна інфраструктура, архівні установи як об'єкти, архівні документи та їх комплекси, що зберігаються в архівних уста-

новах; архівна інформація; системи формування, забезпечення збереженості, доступу і використання архівно-інформаційних ресурсів.

8.5. Створення системи архівної безпеки включає:

- створення правових засад для побудови, розвитку та функціонування системи;
- визначення функцій системи та їх розподіл між суб'єктами системи; налагодження взаємодії і координації між суб'єктами системи;
- формування організаційної структури системи;
- організацію керівництва системою.

8.6. Основними функціональними завданнями системи є:

○ *вироблення Стратегії забезпечення архівної безпеки, що включає:*

- визначення національних інтересів України в архівній справі;
- формування банку даних стану архівної справи в Україні та за її межами, а також науково-інформаційного фонду науково-технічних документів, посібників і методик з питань архівної безпеки, насамперед у сфері забезпечення збереженості, відновлення документів та документної інформації та створенні ефективних систем інтелектуального доступу;
- визначення стратегічних ліній захисту та їх пріоритетних напрямків на базі постійного планового багаторівневого аналізу стану і рівня загроженості НІУАС;
- розроблення концептуальних підходів до шляхів розв'язання проблем захисту НІУАС;
- формування відповідної збалансованої внутрішньої і зовнішньої політики в архівній галузі;
- створення відповідної законодавчої бази та механізму її реалізації;
- розроблення комплексних програм архівної безпеки у звичайних та надзвичайних умовах і включення їх до загальногалузевих і місцевих програм розвитку і удосконалення архівної справи, а також до загальнодержавних і місцевих (регіональних) програм соціально-економічного розвитку тощо;
- визначення основних показників надійності архівної безпеки (несанкціоновано знищені, пошкоджені внаслідок певних причин, заборгованість джерел комплектування, видовий склад джерел формування і комплектування, повнота фондів, стан архівосховищ, науково-довідкового апарату; форми і якість інформаційного обслуговування, частота і причини відмови у доступі тощо) як основу

для планування та аналізу виконання планових завдань у сфері архівної безпеки;

○ *створення сил і засобів захисту НІУАС:*

- планування конкретних заходів за основними показниками надійності архівної безпеки у звичайних та надзвичайних умовах і включення складовими частинами річних планів роботи архівних установ;

— комплексне фінансове, матеріальне, енергетичне, технологічне, технічне, кадрове забезпечення зон захисту НІУАС;

— створення груп реагування на надзвичайні ситуації;

○ *проведення комплексу оперативних заходів, спрямованих на:*

- підтримання в готовності сил і засобів захисту до застосування згідно з призначенням;

— запобігання та усунення впливу загроз НІУАС та дестабілізуючих чинників в архівній справі;

— локалізацію, деескалацію кризових ситуацій в архівних установах і навколо них;

— ліквідацію наслідків кризових ситуацій та впливу дестабілізуючих чинників;

○ *аналіз стану виконання планів і програм архівної безпеки, оцінка результативності дій та ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів;*

○ *участь у міжнародних системах архівної безпеки:*

— входження до існуючих та утворення нових систем архівної безпеки;

— утворення та участь у роботі двосторонніх і багатосторонніх керівних, виконавчих та забезпечуючих органів;

— розроблення відповідної правової основи для взаємодії;

— спільне розроблення стратегічних напрямків та здійснення оперативних заходів у рамках міжнародних систем архівної безпеки.

8.7. Повноваження основних суб'єктів системи архівної безпеки:

— Верховна Рада України забезпечує розвиток архівного законодавства, підтримує пропозиції архівних установ та громадськості по його вдосконаленню; здійснює законодавче регулювання та сприяє архівним установам у реалізації вимог архівного законодавства через підвищення рівня бюджетного фінансування, надання податкових пільг і переваг; у межах своїх повноважень контролює діяльність державних органів та посадових осіб у сфері архівної безпеки;

— Президент України як глава держави, Головнокомандуючий Збройних Сил України

II. Теорія і методика архівознавства

та Голова Ради національної безпеки та оборони України гарантує збереженість архівно-інформаційних ресурсів та дотримання конституційних прав і свобод у конституційних відносинах;

— Рада національної безпеки і оборони України та Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України координують та контролюють діяльність органів виконавчої влади у питаннях формування і захисту національного культурного та інформаційного просторів, розроблення і підготовки проектів відповідних нормативно-правових актів із врахуванням потреб архівної безпеки;

— Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади вживає відповідних заходів щодо забезпечення архівної безпеки України;

— Державний комітет архівів України як координаційно-контрольний орган у системі архівної безпеки:

- вносить пропозиції щодо формування державної політики в архівній справі та створення ефективного механізму її реалізації;

- розробляє Стратегію забезпечення архівної безпеки;

- координує діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, архівних установ, спілки архівістів України та інших громадських інституцій, а також контролює діяльність архівних установ у питаннях планування та виконання заходів у сфері архівної безпеки та розроблення і впровадження відповідних нормативно-правових актів;

- бере участь у міжнародних системах архівної безпеки;

— суди загальної юрисдикції здійснюють правосуддя у сфері забезпечення архівної безпеки;

— Міністерство закордонних справ України, Державний комітет зв'язку та інформатизації України, державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення вносять пропозиції по виробленню внутрішньої і зовнішньої інформаційної політики та практичних засобів її реалізації із врахуванням потреб архівної безпеки;

— Міністерство культури та мистецтв України вносить пропозиції по виробленню державної політики захисту культурних та історичних цінностей із врахуванням потреб архівної безпеки;

— Державна митна служба України та Державний комітет у справах охорони державно-

го кордону України вживають заходів щодо запобігання безповоротному вивезенню за межі України цінних архівних документів (включених або невключених до складу НАФ), а також копій документів НАФ, отриманих в результаті несанкціонованого копіювання;

— Служба безпеки України протидіє інформаційним агресіям та спеціальним акціям іноземних спецслужб, спрямованим на завдання шкоди архівно-інформаційним ресурсам України;

— органи і підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та інші формування у складі Воєнної організації держави вживають заходів щодо надійної охорони архівних установ, попередження злочинних посягань на архівно-інформаційні ресурси та нейтралізації наслідків таких посягань, забезпечення захисту об'єктів НІУАС у надзвичайних обставинах;

— місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, власники установ, підприємств і організацій усіх форм власності та власники приватних зібрань архівних документів забезпечують відповідно місцеві архівні установи, відомчі, корпоративні, громадські, приватні архіви відповідними приміщеннями, технологічним обладнанням, матеріальними ресурсами та кадрами згідно з вимогами архівної безпеки; вишукують можливості поліпшення організації зберігання та використання архівних ресурсів та підвищення рівня соціальної захищеності архівістів, передусім працівників державних архівних установ;

— Міністерство освіти і науки України разом із відповідними закладами науки, культури і освіти та Спілкою архівістів України вживають заходів щодо активізації наукових досліджень у сфері архівної безпеки, сприяння архівним установам у впровадженні передових технологій, підготовки високопрофесійних кадрів для архівної галузі, у тому числі спеціалістів з проблем архівної безпеки, а також перепідготовки і підвищення кваліфікації працюючого персоналу архівних установ;

— Спілка архівістів України, зацікавлені громадські інституції, окремі громадяни, а також керівники державних установ, підприємств, власники корпоративних, громадських та приватних архівів висловлюють своє бачення НІУАС, засобів і способів їх захисту; привертають увагу державних органів та держав-

них архівних установ до небезпечних процесів в архівній справі; захищають власні права та інтереси; беруть участь у розробленні проектів нормативно-правових і нормативно-методичних документів та проведенні наукових заходів з проблем архівної безпеки, пошуку і залученні спонсорської допомоги архівним установам та отриманні ними грантів на проведення наукових досліджень та інших заходів у сфері архівної безпеки;

— керівники і відповідальні працівники центральних архівів та місцевих архівних установ планують і здійснюють конкретні заходи щодо забезпечення архівної безпеки відповідних державних архівних установ, контролюють стан архівної безпеки відомчих, корпоративних, громадських та приватних архівів у зоні свого комплектування, у межах своїх повноважень координують діяльність суб'єктів системи архівної безпеки на відповідній території;

— працівники архівних установ усіх форм власності жорстко дотримуються у своїй професійній діяльності вимог чинного архівного законодавства та положень Етичного кодексу архівістів.

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Сучасний стан забезпечення НІУАС є вкрай незадовільним. Ситуація ускладнюється з одного боку, правовим нігілізмом, що домінує серед представників органів влади, з другого боку — певним законодавчим вакуумом та рівнодушністю дій органів влади, сило-

вих структур, архівних установ, державних і громадських інституцій, а також недостатністю бюджетних коштів.

2. У сучасних умовах особливо важливого значення набуває чітке усвідомлення усіма учасниками інформаційних відносин комплексного характеру проблем архівної безпеки, що не можуть бути успішно вирішені ізольовано. Вирішення проблем забезпечення НІУАС може бути здійснено лише спільними зусиллями архівної галузі, держави і суспільства.

3. Забезпечення НІУАС є завданням загальнодержавного рівня. Архівна справа є і повинна залишатися тією сферою, де захисна, регулююча роль держави має бути постійною.

Держава через уповноважені нею державні органи та державні архівні установи забезпечує архівну безпеку тієї частини архівно-інформаційних ресурсів, що належать державі. Водночас держава як представник УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ має гарантувати архівну безпеку усього Національного архівного фонду і сприяти усім власникам документів НАФ у вирішенні проблем архівної безпеки.

4. Головною рушійною силою забезпечення НІУАС у будь-яких умовах є працівники архівних установ. Надійний соціальний захист і високий рівень професіоналізму працівників архівних установ, особливо державних архівістів, — є одним із головних завдань архівної безпеки.

5. Усі положення, пропозиції і вивиски Концепції можуть коригуватися у процесі застосування.

Валентина Бездрабко

ДОСВІД КЛАСИФІКАЦІЇ ДОКУМЕНТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Особливістю розвитку сучасної архівістики є активізація досліджень, пов'язаних із науково-методичною організацією діяльності архівних установ, переосмислення концептуальних положень радянського архівознавства. Непересічне значення у цьому руслі має пошук оптимальної моделі довідкового апарату до документів архівів, органічною складовою якого є систематичний каталог. Проведення каталогізування документів утруднюється відсутністю адекватної до Національного архівного фонду України схеми класифікації документної інформації, а ті, що й донині залишаються в дії, вимагають якісних змін.

Тривале перебування українських земель у складі інших держав стало причиною регіональної специфіки розвитку архівної справи у цілому, її технологій зокрема. Показовим у цьому відношенні є досвід архівів Закарпаття. Історичні обставини його буття спродукували своєрідність формування фондів, які вимагали особливого упорядкування документної інформації на рівні окремого документа чи групи конкретних документів.

Історіографічний аналіз теми показує, що досвід класифікації документної інформації у систематичному каталозі Державного архіву Закарпатської області не знайшов належного